

Annetaan seksuaalikasvatusta päiväkodissa! Kehotunnetuokioita 3-6-vuotiaille

Tiia-Marina Tuominen de Sousa e Silva

2022 Laurea

Laurea-ammattikorkeakoulu

**Annetaan seksuaalikasvatusta päiväkodissa! Kehotunnetuokioita
3-6-vuotiaille**

Tiia-Marina Tuominen Silva
Sosionomi AMK
Opinnäytetyö
Marraskuu, 2022

Tiia-Marina Tuominen de Sousa e Silva

Annetaan seksuaalikasvatusta päiväkodissa! Kehotunnetuokioita 3-6-vuotiaille

Vuosi

2022

Sivumäärä 56

Opinnäytetyön tehtävänä oli suunnitella ja toteuttaa kehotunnekasvatuksen teemoja pienryhmässä käsitteleviä tuokioita 3-6-vuotiaille lapsille. Tarkoitus oli luoda malleja tuokioiden toteuttamiseksi tulevaisuudessa. Tavoitteena oli vahvistaa kahdessa Helsingin kunnallisessa päiväkodissa annettavaa pienten lasten seksuaalikasvatusta eli kehotunnekasvatusta. Opinnäytetyö on luonteeltaan kehittämistyö, jossa käytettiin konstruktivistista lähestymistapaa. Kehittämistyön menetelmiä olivat lasten havainnointi ja osallistuva havainnointi sekä reflektointi ja kasvatusyöhön osallistuneiden työntekijöiden avoimet haastattelut. Haastattelut tehtiin kehotunnetuokioiden tarpeen ja sisältövaatimusten kartoittamiseksi.

Opinnäytetyössä tarkasteltiin teorian tietoa varhaislapsuuden psykososiaalisista ja -seksuaalisista kehitysvaiheista. Lisäksi hyödynnettiin kahta suomalaisissa päiväkodeissa tehtyä tutkimusta lasten seksuaalisuuden ilmenemisestä varhaislapsuudessa. Pedagogisten menetelmien valinnassa hyödynnettiin mm. pienten lasten mediasuhteesta tehtyä tutkimusta.

Kehotunnetuokioiden pedagogiikka suunniteltiin havaintojen ja teorian tiedon perusteella. Esi-kouluikäisille luotiin kehotunnekasvatuksen kahden tuokion malli, mihin sisältyi kaikille samansisältöiset erikseen kehonkuvaan ja turvataitoihin keskittyvät tuokiot. 3-5-vuotiaille suunniteltiin yksi tuokio, johon sisältyi molemmat aiheet. Tuokioilla käytettiin keskusteluapuna Väestöliiton laatimaa kehotunnekasvatusmateriaalia, joka myötäilee Maailman terveysjärjestön (WHO) luomia seksuaalikasvatuksen standardeja.

Opinnäytetyön tavoite saavutettiin, vaikka kaikkia tuokioita ei voitu pitää pienryhmissä eikä kaikkeen suunniteltuun toiminnallisuuteen jäänyt aikaa. Tähän vaikutti varhaiskasvatuksen arjen hektisyys ja siihen liittyvä vähäinen tuki. Kehittämistyön tuloksena luodut kehotunnekasvatusuokioiden mallit kuvattiin ja esitettiin ko. päiväkodeissa. Jatkossa on kiinnitettävä huomiota tuokioiden väljempään aikatauluun. Opinnäytetyön avulla voitiin kuitenkin osoittaa, että kehotunnekasvatusta on mahdollista antaa joustavasti jo olemassa olevan tiedon avulla.

Asiasanat: seksuaalikasvatus, varhaiskasvatus, kehotunnekasvatus, kehittämistyö

Tiia-Marina Tuominen de Sousa e Silva

Let's give sexuality education in the day-care! Body-emotion education sessions for 3-6-yearolds

Year

2022

Pages

56

The thesis is a development work with an objective to strengthen the sexuality education, i.e. body-emotion education, provided for small children in two different communal day-care units of Helsinki. The task was to plan and carry out sessions devoted to themes of body-emotion education in small groups of 3-6-yearolds, and to create models for such sessions to be held in the future.

The development work had a constructive approach. Its methods were observation and participant observation of the children, reflection and open interviews of employees participating in the early childhood education. The interviews were held to survey the need for and content requirements of the body-emotion sessions.

The theoretical knowledge considered and used in the thesis was related to the psychosocial and psychosexual development phases in the early childhood. In addition, two research papers concerning the expressions of childhood sexuality in Finnish day-care were used as a reference. Research on the media relations of small children was considered in choosing the pedagogic methods used in the sessions.

The pedagogic content of the body-emotion sessions was planned based on the observations and the theory. For the preschool aged children, a model of two sessions was created, which included different sessions concentrating on body image and safety skills that held the same content for everyone. One session, that contained both topics, was planned for the 3-5-yearolds. Body-emotion education material that was created by the Family Federation of Finland and follows the standards of comprehensive sexuality education formulated by the World Health Organisation (WHO), was used to aid the discussion in the sessions.

The objective of the thesis was achieved, even though all the sessions could not be held in small groups and carrying out the planned activities suffered from lack of time. This was due to the hectic nature of everyday early childhood education and the limited support associated with it. The models of body-emotion education sessions created as a result of the development work were described and presented in the day-care units in question. In the future, attention will have to be given to a looser scheduling of the sessions. However, the thesis shows that the body-emotion education can be given flexibly with the existing knowledge.

Keywords: sexuality education, early childhood education, body-emotion education, development work

Sisällys

1	Johdanto.....	9
2	Seksuaalisuuden kehitys varhaislapsuudessa	10
2.1	3-6-vuotiaan kehityspsykologiset vaiheet.....	10
2.2	Seksuaalisuuden portaat	12
2.3	Lasten seksuaalinen käyttäytyminen päivähoitossa.....	14
3	Kehotunnekasvatus päiväkodissa	16
3.1	Seksuaalioikeudet	17
3.2	Tunne- ja turvataidot.....	18
3.3	Sukupuolen moninaisuus ja sukupuolisensitiivisyys.....	19
4	Opinnäytetyön prosessi ja toteutus.....	21
4.1	Kehittämistyön tehtävä, tavoite ja tarkoitus	22
4.2	Kehittämistyöympäristöt	23
4.3	Kohderyhmä.....	25
4.4	Kehittämistyössä käytetyt menetelmät	26
4.4.1	Havainnointi	27
4.4.2	Reflektointi	29
4.4.3	Avoin haastattelu.....	30
5	Kehotunnekasvatustuokiot	31
5.1	Eskarilaisten tuokiot	32
5.2	Tuokiot 3-5-vuotiaille.....	35
6	Tulokset ja arviointi	37
6.1	Itsearviointi	37
6.2	Työkaverien, vanhempien ja lasten palaute	38
6.3	Eettisyys ja luotettavuus.....	39
7	Pohdinta	40
	Lähteet.....	43
	Liitteet	47

1 Johdanto

Päiväkodeissa annettavasta seksuaalikasvatuksesta on käyty pitkään keskustelua. Euroopan lapsiasiavaltuutettujen verkosto suositteli jo vuonna 2017 seksuaalikasvatuksen pakollistamista varhaiskasvatuksessa (Comprehensive Relationship and Sexuality Education: the right of children to be informed). Vuotta myöhemmin Euroopan Ihmisoikeustuomioistuin totesi päätöksessään, että seksuaalikasvatus valmistaa lapsia yhteiskunnan todellisuuteen. Sen tavoite on ennaltaehkäistä seksuaalista väkivaltaa ja kaltoinkohtelua, jotka muodostavat vakavan uhan kaiken ikäisten lasten fyysiselle ja psyykkiselle terveydelle. (Decision A.R. and L.R. v. Switzerland - refusal to exempt pupil from sex education classes 2018, 2.)

Seksuaalirikosten todellista määrää on vaikea selvittää, sillä valtaosa tapauksista jää ilmoittamatta. Lapsiin kohdistuva seksuaalinen väkivalta ei ole kuitenkaan lisääntynyt viime aikojen uutisoinneista huolimatta. Hyväksikäyttöjen sijaan on lisääntynyt tapausten ilmitulo, mikä johtuu viranomaiskontrollin ja kiinnijäämisriskin lisääntymisestä. (Nuorten ja aikuisten kokemaa seksuaalinen väkivalta ei ole lisääntynyt - ilmoitusten määrä kasvanut voimakkaasti 2020.) Nettipoliisin mukaan internetin seksuaalirikokset ovat edelleen erittäin vakava uhka lapsen turvallisuudelle (Forss 2013, 64). Vastikään tuomion sai suomalainen mies, joka oli käyttänyt hyväksi 134:ä 5-13-vuotiasta lasta tietotekniikan välityksellä (Roiha & Kaski 2022).

Lapsi ei voi tietää omaan kehoonsa liittyvistä oikeuksista, ellei joku niitä hänelle kerro. On ongelmallista, että pienten lasten seksuaalisen kehityksen tukeminen nähdään usein vain erityisiin kysymyksiin vastaamisena. (Ilmonen & Korhonen 2016, 111; Cacciatore, Ingman-Friberg, Lainiala & Apter 2020a, 2.) Mitä luontevammin lapsi kykenee keskustelemaan aikuisen kanssa omasta kehostaan ja seksuaalisuudestaan, sitä paremmin hän osaa suojautua ei-toivotulta huomiolta tai kosketukselta ja kertoa mieltään askarruttavista kokemuksista (Koivuranta, Korkman, Laajasalo, Ohtonen, Paavola, Pakanen, Repokari & Magga 2019).

Opinnäytetyö on luonteeltaan kehittämistyö, joka toteutettiin yhteistyössä kahden helsinkiläisen päiväkodin kanssa. Kehittämistyön tavoitteena oli vahvistaa kehotunnekasvatusta 3-6-vuotiaiden lasten lapsiryhmissä, sillä Helsingin varhaiskasvatussuunnitelmassa (2019) kehotunnekasvatus mainitaan. Tarkoitus oli suunnitella ja toteuttaa kehotunnekasvatuksen teemoja käsitteleviä tuokioita ja luoda malleja (liite 7) tuokioiden toteuttamiseksi tulevaisuudessa. Tuokioilla käytettiin keskusteluapuna lyhyitä videoita ja tilannekuvia sekä piirrettiin tai leikittiin. Työn loppupuolella arvioidaan tuotettujen mallien soveltuvuutta lasten tarpeisiin tuokioista saatujen havaintojen, palautteiden ja itsereflektion perusteella. Opinnäytetyön avulla halutaan osoittaa, että kehotunnekasvatusta on mahdollista antaa jo olemassa olevan tiedon avulla.

2 Seksuaalisuuden kehitys varhaislapsuudessa

Varhaislapsuuden määritelmä vaihtelee maittäin ja alueittain paikallisten perinteiden ja koulunaloitusten vuoksi, mutta sillä tarkoitetaan yleensä alle kahdeksanvuotiaita (Kurttila 2017). Kehityspsykologia on ollut vahvasti varhaispedagogiikan taustalla, ja yksilöpsykologinen ja lapsen kehitysvaiheisiin perustuva teoria on korostunut. Kehitys ei kuitenkaan ole vain etenevästä tietyä tavoitetta kohti, vaan jokaisella kehitysvaiheella on oma erityinen merkityksensä. (Kronqvist 2017, 10, 14.)

Lapsi ei ole irrallaan kasvuympäristöstään, missä hän on taitonsa, arvonsa ja kulttuuriset mallinsa omaksunut. Siksi ainoastaan yksilöpsykologinen tieto ei riitä varhaispedagogiikan suunnittelun perustaksi. Lapsi kehittyy samaan aikaan sekä yksilöksi, persoonaksi, että häntä ympäröivän yhteisön jäseneksi. Nämä kehityskulut vaikuttavat voimakkaasti toisiinsa. Psykososiaalinen kehitys tarkoittaa kehittymistä yksilöksi yhteisössä. (Kronqvist 2017, 10, 14.)

2.1 3-6-vuotiaan kehityspsykologiset vaiheet

Kehityspsykologi Erik Eriksonin (1902-1994) mukaan ihmisen psykososiaalinen kehitys etenee kriisien kautta. Hänen mallissaan ihminen käy läpi kahdeksan kehityskriisiä, jotka seuraavat toisiaan. Ratkaisumallit niihin voivat vaihdella yksilöiden ja kulttuurien mukaan. Kriisin läpityöstäminen luo edellytykset seuraavan vaiheen kehitykselle, ja varhaisimmat kriisit ovat ratkaisevia myöhempää kehitystä ajatellen. (Nurmiranta, Leppämäki & Horppu 2009, 29.)

Lapsen ensimmäisen elinvuoden ratkaiseva haaste on perusluottamuksen syntyminen. Kriisin ratkaisuun vaikuttaa olennaisesti se, kuinka hyvin vauvan hoitaja tyydyttää lapsen tarpeet. Perustarpeiden tyydyttämisen lisäksi huolenpidon laatu ja johdonmukaisuus on tärkeää, sillä lapsi tarvitsee myös läheisyyttä ja vastavuoroisuutta. Pikkulapsi-iässä, 1-3-vuotiaana, haasteena on itsenäisyyden kokemuksen voimistuminen. Lapsen kehitystehtävänä on muun muassa ruumiintoimintojen hallitseminen, missä onnistuminen tuottaa hänelle kokemuksen omasta tahdosta ja itsenäisyydestä. 4-5-vuotiaiden leikki-ikäisten haaste on löytää tasapaino oman aloitteellisuuden ja kykyjen suhteen. (Nurmiranta ym. 2009, 29-30.)

Kyselyiässä, noin 3-6-vuotiaana, lapselle muotoutuu oman käyttäytymisen sääntelyn ja oman tunnon perusta. Hän on oma-aloitteinen, kokeilunhaluinen ja utelias. Lapsi kehittyy leikin avulla ja omaksuu ympäristönsä rooleja, arvoja ja asenteita. On tärkeää suhtautua lapsen kysymyksiin ja ehdotuksiin asiallisesti, silloin hänelle muodostuu käsitys siitä, että hän voi toimia omasta halustaan omia tarkoituksiaan varten. Varhaisessa kouluiässä, kuusivuotiaasta nuoruusikään, lapsi haluaa näyttää kykynsä ja ahkeruutensa. Hän taistelee alemmuudentunnetta vastaan ja kavereiden hyväksyntä on tärkeää. (Nurmiranta ym. 2009, 30.)

Lapsen psykoseksuaalinen kehitys kulkee erottamattomana kokonaisuutena muun fyysisen ja psyykkisen kehityksen rinnalla. Psykoseksuaalinen kehitys tarkoittaa seksuaalisuuden sisäistä, näkymätöntä kehitystä henkisenä ominaisuutena, ja se tapahtuu alusta lähtien suhteessa toisiin ihmisiin. Seksuaalisuus on jo lapsuudesta lähtien ikätasoisena ilmenevä rikkaus ja voimavara, jonka ilmiöt ja tavoitteet vaihtelevat ihmisen kehityksen mukana. (Laru, Riihonen & Cacciatore 2016, 114.) Myönteinen (tai kielteinen) kehonkuva vahvistuu koko kehityksen ajan (Cacciatore & Kortetniemi-Poikela 2019, 26).

Psykoanalyysin kehittäjä Sigmund Freud (1856-1939) loi 1900-luvun alussa teoriansa lapsen kehityksestä. Hänen mielestään lapsi on seksuaalinen olento jo pienestä saakka. Freud viittasi seksuaalisuudella mielihyvän ja kiinnostuksen kokemiseen ja sukupuolen kehittymiseen. Lapsi hakee ja saa mielihyvää eri asioista eri-ikäisenä. Freud korosti varhaislapsuuden merkitystä kaiken kehityksen perustana: varhaiset negatiiviset kokemukset ja tunteet vaikuttavat myöhemmään psyykkiseen hyvinvointiin ja torjutut tiedostamattomat asiat voivat aktivoitua myöhemmin. (Nurmiranta ym. 2009, 28.)

Psykoseksuaalisen kehityksen ensimmäistä kehitysvaihetta Freud nimitti oraaliseksi vaiheeksi. Ensimmäisenä elinvuotenaan vauva saa mielihyvän tunteen suun kautta. 1-3-vuotiaana lapsi käy läpi anaalisen vaiheen, jolloin hänen oman kehonsa hallinta kehittyy. Hän oppii säätelemään ruumiintoimintojaan, käy potalla ja luopuu vaipoista ainakin päivällä, jolloin itsenäisyys lisääntyy. Fallisen vaiheen aikana, 3-6-vuotiaana, lapsi kiinnostuu sukupuolestaan ja tunteensa ihmisten sukupuolesta. Lasta kiinnostavat sukupuolten erot ja leikit voivat jakautua vahvasti tyttöjen ja poikien leikkeihin kasvattajien tasa-arvoisesta ohjauksesta huolimatta. (Nurmiranta ym. 2009, 28.)

Freudin mukaan lapsi käy läpi oidipaalisen kriisin fallisen vaiheen aikana. Oidipaalivaiheella hän tarkoitti sitä, että lapsella on erityisiä helliä tunteita vastakkaista sukupuolta olevaa vanhempaansa kohtaan ja että tämä on mustasukkainen samaa sukupuolta olevalle vanhemmalleen. Ihanteellinen ratkaisu tähän on se, että lapsi toteaa ihailemansa vanhemman saavuttamattomaksi ja samaistuu samaa sukupuolta olevaan vanhempaan, esimerkiksi poika haluaa tulla yhtä suureksi ja vahvaksi kuin isänsä. (Nurmiranta ym. 2009, 28-29.)

Freudin mukaan keskilapsuus, 6-12-vuotiaana, on psykoseksuaalisena kehitysvaiheena niin sanottu latenssivaihe eikä se sisällä avoimen seksuaalista käyttäytymistä. Hän kuitenkin totesi, että useimmilla tai mahdollisesti kaikilla lapsilla on seksuaalista aktiviteettiä läpi latenssivaiheen. Tässä vaiheessa erasteinen masturbointi onkin yleistä, mutta se tapahtuu yksityisesti ja salaisesti. ”Pojat ovat selkeämmin ja näkyvämmiin kiinnostuneita peniksestään, tytöillä seksuaalisuus sitoutuu enemmän leikkeihin ja ihmissuhteisiin.” (Nurmi, Ahonen, Lyytinen, Lyytinen, Pulkkinen & Ruoppila 2014, 77-78.)

Nykyisin latenssivaihetta, johon esikouluikäiset usein siirtyvät, pidetään seksuaalisen kehityksen olennaisena osatekijänä ja erittäin tärkeänä myöhemmän seksuaalisen kehityksen onnistumiselle. ”Seksuaalisuuden integraation kannalta latenssi-ikä on tärkeä. Nykyistä latenssi-ään lyhenemistä on pidetty ongelmallisena. Avoimen seksuaalisena näyttäytyvä kielenkäyttö, puukeutuminen, leikit, pelit ja harrastuksetkin vyöryttävät avoimen seksuaalisuuden yhä nuorempien lasten maailmaan” (Nurmi ym. 2014, 78).

2.2 Seksuaalisuuden portaat

Lapsen seksuaalisuus ja seksuaalinen kehitys on täysin erilaista kuin nuoren tai aikuisen seksuaalisuus. Lapsen seksuaalisuus on erityisesti oman kehoitsetunnon ja kehonkuvan haltuunottoa, rakkauden vastaanottamista ja osoittamista sekä ymmärrystä rajoista ja oikeuksista suhteessa omaan kehoon. Vaikka seksuaalisuutta on jokaisessa lapsessa jo syntymästä lähtien, seksi kuuluu vain aikuisille. Pienellä lapsella ei ole omaa tarvetta seksiin, eikä esimerkiksi seksuaalisia mielikuvia. (Laru ym. 2016, 114.)

Seksuaalinen kehitys on jokaisella lapsella yksilöllinen ja vaiheittain etenevä. Siihen liittyvät lapsen omat kehitysaikataulut ja temperamentti sekä hänen ympäristönsä ja kokemuksensa. Seksuaalisuuden kehittymistä voidaan kuvata Kortetniemi-Poikelan ja Cacciatoren kehittämän seksuaalikasvatusmallin eli seksuaalisuuden portaiden avulla. Malli kattaa yhteensä 11 portasta syntymästä aikuisuuteen. (Laru ym. 2016, 120.) Tässä opinnäytetyössä on aiheellista avata niistä neljää ensimmäistä.

Seksuaalisen kehityksen ensimmäisellä portaalla, syntymästä noin 4-vuotiaaksi, lapsi esittelee innoissaan omaa kehoaan ja tutkii uteliaana myös muita. Hyväksyvä katse, kosketus, pesu, pukeminen ja riisuminen viestittävät vanhemman hellyyttä lapselleen, mikä vahvistaa tämän kehonkuvaa. Lapsen kehon ”hyvänä pitäminen” auttaa vauvaa ja pientä lasta tiedostamaan oman kehonsa ominaisuudet, rajat ja arvon. Lapselle on tärkeää kertoa, että kaikilla on erilainen keho ja kaikenlaiset kehot ovat yhtä hyviä. (Cacciatore ym. 2019, 26-29.) Kun lasta hoidetaan, hän oppii hoitamaan muita ja välittämään heistä (Hännikäinen 2013, 37). Noin kaksivuotiaana lapset usein halaavat, hyväilevät, suukottavat, kiipeävät toistensa päälle ja katsovat toistensa sukupuolielimiä (Sandnabba, Santtila, Wannäs & Krook 2003, 2).

4-5-vuotiaana lapset ovat seksuaalisesti uteliaampia. He masturboivat useammin, aloittavat seksuaalisia leikkejä toistensa kanssa ja ovat kiinnostuneita toistensa vessakäyttäytymisestä. (Sandnabba ym. 2003, 2.) Toisella seksuaalisen kehityksen portaalla, 3-8-vuotiaana, lapsi myös tykkää avoimesti erilaisista asioista ja ihmisistä. Hän miettii ihastuksen ja kaveruuden eroa. Ihastuksen, ihailun, tykkäämisen, hellyyden ja ystävyuden tunteet voivat olla voimakkaita. ”Tykkäyskaverin” sukupuolella ei ole lapselle mitään merkitystä, vaikka sukupuolet muuten kiinnostavat. Rajojen opettelu on ajankohtaista, kun lapsi haluaa antaa hellyydenosoituksia kaverille tai tutkia tämän kehoa. Kaveri ei ehkä tahdo ja aikuisetkin voivat kieltää.

Lapsi oppii, että hänellä on oma tunne ja toisella voi olla toisenlainen tunne. Leikkikaverin kehoa ja mieltä tulee kunnioittaa. (Cacciatore ym. 2019, 37.)

Ihastuminen ja tykkääminen auttavat lasta viihtymään entistä paremmin lapsiryhmässä. Positiivisten tunteiden avulla lapsi rohkaistuu hakeutumaan uusiin ihmissuhteisiin opettelemaan ihmissuhdetaitoja. Lapsi oppii ilmaisemaan epäitsekkeitä ja hyväntahtoisia tunteita sekä pärjäämään niiden kanssa. Tykkäyksen tunteeseen liittyy myös menetyksen mahdollisuus. On tärkeää, että lasten ihmissuhteista puhutaan ikätasoisesti, eikä käytetä esimerkiksi aikuisten seurusteluun kuuluvia sanoja. Tunteista ja niiden ilmaisemisesta ei saa tehdä lapselle noloa. (Cacciatore ym. 2019, 38-42).

Leikki-ikäisenä lapsi näkee ympärillään eri sukupuolia ja rakastavia aikuisia. Kolmannella seksuaalisuuden portaalla, noin 3-9-vuotiaana, osa lapsista rakastuu esimerkiksi toiseen vanhempansa. Lapsi valitsee rakkautensa kohteeksi tutuksi ja turvalliseksi kokemansa aikuisen, jonka sukupuolella ei ole väliä. Hän saattaa myös kertoa menevänsä naimisiin tämän henkilön kanssa. Lapsen asennetta tulevaisuuden ihmissuhteisiin ja itseensä muokkaa se, miten hänen puheeseensa tunteista, tykkäämisistä ja parisuhteen unelmasta suhtaudutaan. Hyväksyvä suhtautuminen lapsen rakkaudenilmaisuihin ja läheisyyden tarpeisiin tukee myönteisen seksuaalisen minäkuvan kehitystä. Lapsi on avoimen utelias, ja aikuisen tulee kertoa rajoista loukkamatta tai rankaisematta lasta tämän avoimuudesta. (Cacciatore ym. 2019, 47-57.)

Neljännellä seksuaalisuuden portaalla, noin 6-8-vuotiaana, lapsi jo tietää, ettei voi tulevaisuudessa olla parisuhteessa vanhempansa kanssa. Hänellä on kuitenkin edelleen tarve saada rakastaa jotakuta erityistä. Kun lapsen elinpiiri laajenee, hän voi alkaa etsiä rakkauden kohdetta lähimpiinsä ulkopuolelta. Riittävän etäinen ja kaukainen ihastuksen ja mielenkiinnon kohde, idoli, on sopivan vaaraton. Mikäli vanhemmat hyväksyvät unelman yhteiselosta idolin kanssa, lapsi oppii, että unelmointi on ihanaa ja sallittua. Unelmissa vahvistuu lapsen rohkeus itsenäistyä, rakastaa itseään ja tavoitella menestystä omassa elämässään ja tulevaisuuden unelmissaan. Todellisuudessa lapsella ei ole mitään halua lähteä pois kotoa. (Cacciatore ym. 2019, 67-77.)

Lapsen ihastumista kannattaa tukea, sillä kaukorakkauskin vahvistaa lapsen itsetuntoa ja käsitystä omasta arvostaan. Sadun ja toden, ajatuksen ja teon, välinen raja on kuitenkin hiuksenhieno ja sitä tulee vahvistaa. On valvottava, ettei lapsi ymmärtämättömyyttään joudu vaarallisiin tilanteisiin aikuisten maailmassa ja joudu hyväksikäytetyksi. Näin on varsinkin silloin, kun ihastuksen kohde on läheinen ja häntä tavataan todellisessa elämässä. Aikuisten tehtävä on pitää turvalliset ja selkeät rajat sukupolvien välillä. Lapset voivat olla avoimia ja luottavaisia tunteidensa ilmaisussa, eikä heidän ihastuksen tunnettaan saa käyttää hyväksi. (Cacciatore ym. 2019, 66-72.)

2.3 Lasten seksuaalinen käyttäytyminen päivähoitossa

Lapsen seksuaalisesta kehityksestä, joka kattaa lapsen tiedot seksuaalisuudesta ja hänen käyttäytymisensä, tiedetään vähän. Tutkimuksen mukaan 40-75% lapsista osallistuu jonkinlaiseen seksuaaliseen tutkiskeluun ennen 13 ikävuotta. (Sandnabba ym. 2003, 2.) Sandnabba ym. (2003, 3) tutkivat 2-7-vuotiaiden lasten seksuaalista käyttäytymistä suomalaisissa päiväkohteissa kasvattajien havainnoimana. Heidän tarkoituksenaan oli tutkia seksuaalisen käyttäytymisen yleisyyttä sattumanvaraisesti valikoitujen lasten keskuudessa ja löytää mahdollisia ikään ja sukupuoleen perustuvia eroavuuksia.

Sandnabban ym. (2003, 3) tutkimuksessa seksuaaliseksi käyttäytymiseksi kutsutaan seksuaalista ja siihen liittyvää käyttäytymistä, vaikka kaikki raportoitu käyttäytyminen ei olisi edes epäsuorasti seksuaaliluonteista. On kuitenkin olemassa käyttäytymistä, jota pidetään herkkänä lasten seksuaalisen kehityksen häiriöille, tai käyttäytymistä, joka yhdistetään seksuaaliseen hyväksikäyttöön (Sandnabba ym. 2003, 3). Käytäntö on linjassa Maailman terveysjärjestön (WHO) vuonna 2010 antamien kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen standardien kanssa, mitkä sisällyttävät seksuaalisuuteen esimerkiksi henkilökohtaisen hygienian. (Standards for Sexuality Education in Europe 2010; Cacciatore ym. 2020a, 1.)

Ruotsalaistutkimuksessa vanhemmat havaitsivat enemmän seksuaalista käyttäytymistä kotona verrattuna päivähoitoon. Tämä voi johtua siitä, että päivähoitossa on vähemmän mahdollisuuksia sen havaitsemiseen, puhumattakaan lapselle persoonattomasta ympäristöstä. Samassa tutkimuksessa havaittiin myös merkittäviä sukupuolieroja päiväkotilasten seksuaalisessa käyttäytymisessä, mikä on oletettavaa, sillä sukupuoli ja stereotyyppit vaikuttavat kontekstiin, jossa aikuiset lapseen reagoivat. (Sandnabba ym. 2003, 3.) Myös Sandnabban ym. (2003, 16) tutkimuksessa havaittiin tytöillä olevan enemmän taipumusta kotileikkeihin ja seksuaalisiin roolikoeluihin, kun taas pojilla oli enemmän tutkiskelevaa toimintaa ja tiedonetsintää. Nämä löydökset ovat kuitenkin linjassa evoluutiopsykologisten sukupuolille luonteenomaisten lisääntymistrategioiden selitysten kanssa. (Sandnabba ym. 2003, 16.)

Lapsen seksuaaliseen käyttäytymiseen saattaa vaikuttaa myös hänen kulttuuritaustansa, mutta sitä on tutkittu vain harvassa maassa. Englantilaisten ja ruotsalaisten esikoululaisten keskuudessa havaittiin samankaltaisia piirteitä. Uteliaisuus sukupuolielimiä kohtaan, katsominen ja rajallinen koskettaminen oli yleistä, ja myös sukupuolielinten kuvia piirrettiin ja yhdyntää simuloitiin. Sen sijaan esineiden työntäminen itseän tai toiseen lapseen; suu-sukupuolielielinkontakti; liiallinen masturbointi; aikuisen sukupuolielimen koskeminen tai yritys saada aikuinen koskemaan lapsen sukupuolielintä oli harvinaista. Maissa, joissa asenteet seksuaalista käyttäytymistä kohtaan eivät ole yhtä avoimia, havainnot voivat olla erilaisia. Lisäksi havaintoja tekevän ihmisen kulttuuritausta voi vaikuttaa hänen tulkintaansa käyttäytymisestä. (Sandnabba ym. 2003, 3, 17.)

Seksuaalinen kehitys ja kiinnostus vaihtelee laajasti lapsuudessa. Lapsen seksuaalinen käyttäytyminen jaotellaan neljään ryhmään: luonnollinen ja terve seksuaalinen leikki; seksuaalisesti reaktiivinen käyttäytyminen; laajamittainen ja vastavuoroinen seksuaalinen käyttäytyminen; ja vahingoittava seksuaalinen käyttäytyminen. (Sandnabba ym. 2003, 2.) Sandnabban ym. (2003, 16) mukaan kasvattajat suomalaisissa päiväkodeissa raportoivat yleisimmin (päivittäin tai lähes päivittäin) vartalokosketuksia, vessakäyttämistä, seksuaalista kiinnostusta, itsetutkiskelua, sukupuolielimillä leikkimistä ja niistä kiinnostumista, seksuaalista käyttäytymistä toisten lasten kanssa, seksuaalista puhetta, ja tirkistelyä. Nämä havainnot kuuluvat yleisimpään lasten seksuaaliseen käyttäytymiseen, jota kuvaa luonnollinen ja terve seksuaalinen leikki. (Sandnabba ym. 2003, 16.)

Suomalaiset kasvattajat raportoivat vähemmän seksuaalisesti viettelevää käytöstä ja puhetta, ja vähiten raportoitu käyttäytyminen oli luonteeltaan aktiivisempaa ja tungettelevampaa. Esimerkiksi esineiden työntämistä oman tai toisen lapsen kehon sisälle ei raportoitu ollenkaan, mikä oli oletettua, sillä kehon sisälle työntymistä, tungettelevaa ja outoa seksuaalista käyttäytymistä pidetään lapsen luonnollisen seksuaalisen käyttäytymisen ulkopuolella olevana. Tällaista käytöstä havaitaan vain harvoin alle 12-vuotiaiden lasten keskuudessa. Myös vastavuoroista seksuaalista käyttäytymistä pidetään epänormaaliimpana kuin itseohjautuvaa, vaikka se olisi luonteeltaan samankaltaista. (Sandnabba ym. 2003, 3, 16.)

Sandnabban ym. (2003, 16) mukaan lasten seksuaalinen käyttäytyminen vaihtelee iän mukaan. Jokin käytös on yleistä jossakin iässä, kun muunlainen käytös on hyvin harvinaista. Heidän tutkimuksessaan ikä vaikutti enemmän poikien kuin tyttöjen seksuaalisen käyttäytymisen yleisyyteen. Poikien kasvaessa he ilmaisivat itseään enemmän seksuaalisesti, kun taas tyttöjen kasvaessa lisääntyi heidän seksuaalisen käyttäytymisensä sosiaalinen luonne. Oli myös käyttäytymistä, johon sukupuolella ei ollut vaikutusta. Sellaista oli esimerkiksi negatiivinen puhe vastakkaisesta sukupuolesta ja seksuaalis-romanttisävytteiset leikit, mitkä lisääntyivät lasten kasvaessa. Kehitykseen liittyvä seksuaalinen käyttäytyminen ja kiinnostuksen ilmaisut vastakkaisen sukupuolen ominaisuuksia kohtaan taas vähenivät heidän kasvaessaan. (Sandnabba ym. 2003, 16.)

Cacciatoren ym. (2020a, 1) mukaan lasten seksuaalista käyttäytymistä koskevassa tutkimuksessa usein luokitellaan lasten käyttäytymistä mekaanisesti yleiseksi tai harvinaiseksi. On keskitytty sellaisiin käytöksen ilmaisuihin, joiden havainnoinnin avulla ajatellaan mahdollisesti voitavan tunnistaa seksuaalista hyväksikäyttöä. Havaintoja tehdään usein aikuisten näkökulmasta. Väestöliitossa tehtiin vuonna 2013 kysely (Laseke-tutkimus) varhaiskasvatuksen ammattilaisten keskuudessa (Cacciatore ym. 2016, 32-33), jonka tuloksia myöhemmin verrattiin WHO:n kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen standardeihin, joissa lasten seksuaalisuus käsitellään laajemmin (Cacciatore ym. 2020a, 2).

Tutkimuksessa huomattiin, että kasvattajat havaitsivat laaja-alaisesti lasten seksuaalisuuden ilmaisuja ja salaisia leikkejä. Kaksi eniten esiintyvää aihetta olivat keho ja tunteet. Lisäksi 71% ammattilaisista oli ryhmässään lapsi, joka masturboi avoimesti. Lapset oppivat seksuaalisuudesta jatkuvasti. Heidän kehoitsetuntonsa rakentui ja heidän taitonsa ehkäistä ei-toivotuja seksuaalisia kokemuksia kehittyivät. Lasten ihastumiset, heidän nautintonsa ja uteliaisuutensa kehoa kohtaan, ja varhainen normitietoisuus olivat löydöksissä keskeisiä. (Cacciatore ym. 2020a, 8.)

3 Kehotunnekasvatus päiväkodissa

Kehotunnekasvatus on 0-8-vuotiaiden lasten seksuaali- ja turvataitokasvatusta (Lasten kehotunnekasvatus i.a.). Sen avulla toteutetaan lasten oikeutta saada tietoa seksuaalisuudesta kokonaisvaltaisesti (Comprehensive Relationship and Sexuality Education: the right...). Lapsen oikeus saada tietoa on tunnustettu myös Yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksien yleissopimuksessa (YK 1989), jonka Suomi on ratifioinut (Kangaskoski 2016, 205).

Valtakunnallisesti lasten seksuaalikasvatusta päiväkodeissa ohjaavat Opetushallituksen (OPH) varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen ohjeet. Ohjeissa ei suoraan mainita seksuaalikasvatusta, eikä päiväkodeissa anneta sitä tarpeeksi. (Koivuranta ym. 2019; Kurttila & Partanen 2019.) Sana ”seksuaalikasvatus” voi myös aiheuttaa kasvattajille miellelyhtymiä, jotka estävät sen toteuttamista. ”Kehotunnekasvatus” kuvaakin juuri pienten lasten ikä- ja kehitystasoon sopivaa turvataito- ja seksuaalikasvatusta, kuten lapsen oikeutta oppia suojaamaan ja kunnioittamaan itseään ja toisia. (Cacciatore, Ingman-Friberg, Apter, Sajaniemi & Kaltiala 2020b, 1.)

WHO:n ”Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa” -asiakirja (2010), eli Standardit, luo ääriiviivat varhain lapsuudessa alkavalle kokonaisvaltaiselle ja ikätasoiselle seksuaalikasvatukselle. Standardien puitteissa opitaan seksuaalisuuden kognitiivisista, tunneperäisistä, sosiaalisista, interaktiivisista ja fyysisistä näkökohdista. Kattava seksuaalikasvatus sisältää tarkkaa, ikätasoista ja ajantasaista tietoa, sekä väkivallan ehkäisyä. Standardeissa korostuu pienten lasten positiivisen kehonkuvan ja oman kuvan ylläpito. Niissä vahvistetaan kykyä kuunnella oman kehon tuntemuksia ja suojella sitä, mitkä ovat lapsuuden seksuaalisuuden perustaitoja. (Standards for Sexuality Education in Europe 2010; Cacciatore ym. 2020a, 1-2.)

Standardeissa nimetään kahdeksan aihealuetta seksuaalisen kehityksen tukemisessa ja turvaamisessa. Ne vastaavat Väestöliiton kehotunnekasvatusmallin aihepiirejä: 1) Keho ja kehitys; 2) Tunteet; 3) Läheisyys, hyväolo ja itsetunto; 4) Ympäristö ja muut ihmiset; 5) Hyvinvointi ja terveys; 6) Lisääntyminen; 7) Normit ja tavat, sekä 8) Oikeudet. (Standards for Sexuality Education in Europe 2010; Cacciatore ym. 2020a, 2; Mitä on kehotunnekasvatus? 2020, 3.)

Cacciatore ym. (2020a, 1-2) tutkimuksessa kaikki kahdeksan aihealuetta WHO:n standardeissa esiintyivät säännöllisesti suomalaisten päiväkotilasten puheessa ja toimissa.

3.1 Seksuaalioikeudet

Seksuaalioikeuksia kunnioittava turvallinen lapsuus muodostaa perustan yksilön seksuaaliterveydelle (Cacciatore 2020a, 1). Kaikilla ihmisillä on oikeus hallita omaa seksuaalielämäänsä sekä oikeus seksuaaliseen nautintoon. Nämä omat ihmisoikeuksia iästä ja lisääntymishalusta riippumatta. Lapsella on oikeus kehittyä turvassa omassa tahdissaan ja ilman häiriötä omanlaiseensa seksuaalisuuteen. Tätä kehitystä tulee aikuisten tukea ja suojata. ”Lapsi ei voi tietää omaan kehoonsa liittyvistä oikeuksista, ellei joku niitä hänelle kerro. Lasten seksuaalioikeudet ovatkin aikuisten velvollisuuksia.” (Ilmonen ym. 2016, 110-111.)

Omien rajojen ja oikeuksien testaaminen on lapsen tapa tutustua seksuaalisuuteen (Ilmonen ym. 2016, 111). Lapset ilmentävät seksuaalisuuttaan sanallisesti ja käytöksellään jo päiväkodissa, ja vaativat kasvattajien reagoitua. Kasvattajien reaktiot ovat seksuaaliterveyden interventioita: ne välittävät tietoa, tunteita ja asenteita, jotka eivät välttämättä ole lapsen edun tai heidän seksuaaliterveytensä mukaisia. Seksuaalisuuden kehittyminen on herkkä prosessi, missä lapsuudessa omaksutuilla asenteilla voi olla ratkaiseva vaikutus myöhempään seksuaalisuuteen. Tiedonpuutteessa aikuiset helposti käyttävät omia henkilökohtaisia standardejaan lapsen seksuaalisen käyttäytymisen arvioimiseen. Tämä voi johtaa väärinkäsityksiin, kuten ”seksuaalisuus ilmenee vasta teini-ikässä”, mikä haittaa sekä seksuaalikasvatusta että keskustelua siitä. (Cacciatore ym. 2020a, 1-2; Sandnabba ym. 2003, 2.)

WHO:n standardit seksuaalikasvatukselle käsittävät ja kuvaavat seksuaalisuuden laajasti. Esimerkiksi henkilökohtainen hygienia luetaan seksuaalisuuteen liittyväksi. Kun lapset oppivat huolehtimaan itsestään, esimerkiksi pesemään takapuolensa, sukuelimensä, suunsa ja käntensä, he kokevat merkityksellisiä omatoimisuuden ja kehoitsetunnon rakentumisen hetkiä. Tapa, jolla aikuiset opettavat, koskettavat ja puhuvat lapsen kehosta päivittäin, voi aiheuttaa häpeää tai ylpeyttä. Omaan kehoon tyytymättömyys ennustaa heikompaa itseluottamusta, ja heikko itseluottamus yhdistetään masennus- ja ahdistusoireisiin sekä sosiaalisten tilanteiden pelkoon. (Cacciatore 2020a, 2.) Kasvattajat luovat varhaislapsuudessa pohjaa sille, kuinka arvokkaana lapsi itseään pitää ja kuinka hän itsemääräämisoikeutensa omaksuu.

On tärkeää tietää, mikä on yleistä ja ikätasoisista lapsen seksuaalista käyttäytymistä. Tiedon vähyyden takia on mahdollista, että aikuiset joko vähättelevät tai jättävät huomiotta ongelmakäyttäytymistä normaalina tutkiskeluna, tai ylireagoivat ja pitävät tyypillistä käyttäytymistä sairaana tai poikkeavana. Lasten normaaleja seksuaalissävytteisiä leikkejä ei tule pitää hyväksikäytöstä johtuvina. Vertailukohta on hyvä olla selvillä myös mahdollisen hyväksikäytön tunnistamiseksi: seksuaalisesti hyväksikäytetyillä lapsilla esiintyy normaalia enemmän seksuaalista käyttäytymistä. Seksuaalisesti hyväksikäytettyjen poikien keskuudessa

ulospäinsuuntautuva, ei-ikätasoinen tai ongelmallinen seksuaalinen käyttäytyminen on yleisempää kuin tytöillä, joiden ongelmat ovat sisäistetympiä. (Sandnabba ym. 2003, 2-3.)

3.2 Tunne- ja turvataidot

Lapset oppivat seksuaalisuudesta läheisiltään, kavereiltaan, ammattilaisilta päivähoitossa ja esikoulussa, sekä median välityksellä. Lasten ja nuorten erilaisten online-palveluiden kasvava käyttö edesauttaa yhä enenevissä määrin julkisesti saatavilla olevan ei-ikätasoinen seksuaalitiedon päätymistä yhä nuoremmille lapsille. (Cacciatore ym. 2020a, 2.) Lapset ja nuoret ovat erityisen haavoittuvaisia internetissä ja erilaisia sosiaalisia medioita käyttäessään (Pajamäki 2013, 57-59). WHO:n ”Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa” -asiakirja (2010) laadittiin vastaamaan tähän tarpeeseen (Cacciatore ym. 2020a, 2).

Helsingin varhaiskasvatussuunnitelmassa (2019, 17) kehoitetaan ohjaamaan lapsia kunnioittamaan ja suojelemaan omaa ja toisten kehoa. Ei-toivottu koskettelu, hyväksikäyttöä sisältävät seksuaaliset kokemukset, tai epämiellyttävät seksuaaliset leikit, voivat aiheuttaa lapsissa oireita, jotka ilmenevät käyttäytymisongelmina. Taito erottaa nämä oireet ”huonosta” käytöksestä tai terveestä seksuaalisesta oppimisesta ja uteliaisuudesta on ensiarvoisen tärkeää, jotta lasten turvallinen kehitys voidaan taata. (Cacciatore 2020a, 1-2.) Lasten on tarpeen pystyä myös itse suojelemaan itseään, jos heitä kiusataan, ahdistellaan tai kohdellaan väkivaltaisesti. Tunne- ja turvataitokasvatuksella annetaan lapsille tietoa heidän oikeuksistaan ja vahvistetaan heidän itsearvostustaan ja itsemääräämisoikeuttaan. (Lammi-Taskula, Piispa & Peltonen 2019, 3.)

Pienten lasten seksuaalisen kehityksen tukeminen nähdään varhaiskasvatuksessa usein vain erityisiin kysymyksiin vastaamisena. Tämä on riittämätöntä ja epätasa-arvoa luovaa, sillä lapset ovat erilaisia ja kykenemättömiä kysymään oikeuksistaan ja turvataidoista. Lisäksi nuorimmat lapset ilmaisevat itseään useammin käytöksellään kuin kyselemällä. (Cacciatore ym. 2020a, 2.) Tunne- ja turvataitokasvatuksen tavoitteena on antaa lapselle tietoa ja valmiuksia toimia erilaisissa uhka- ja vaaratilanteissa. Tarkoituksena ei ole pelotella lapsia, vaan antaa tietoa ja rohkaista. Lapsia opetetaan välttämään uhkatilanteita ja he omaksuvat taitoja niissä toimimiseen. Heille annetaan valmiuksia hakea apua, jos on joutunut seksuaalisen tai fyysisen pahoinpitelyn kohteeksi, mikä estää mahdollisia uusia rikoksia. (Lammi-Taskula ym. 2019, 3.)

Lapselle tulee kertoa, että hänellä on oikeus turvalliseen elämään, koskemattomuuteen ja aikuisten antamaan hoivaan ja suojaan. Tunne- ja turvataitokasvatus saattaa rohkaista lapsia kertomaan huolistaan ja peloistaan turvallisille aikuisille. Vaikka lapset saavatkin keinoja itsestään huolehtimiseen, vastuu heidän hyvinvoinnistaan on kuitenkin aina aikuisilla. Lapsille on turvattava kasvurauha. (Lajunen, Ahl, Andell, Laakso & Ylenius-Lehtonen 2019, 11.)

Helsingin varhaiskasvatussuunnitelmassa (2019, 17) todetaan, että lasten tunnetaidot vahvistuvat, kun heidän kanssaan opetellaan havaitsemaan, tiedostamaan ja nimeämään tunteita. Tunteet auttavat lasta muun muassa tietämään, milloin hän on turvassa ja milloin uhattuna. Lasta tulee rohkaista kuuntelemaan omia ”hälytyskellojaan”, toimimaan itseään suojelevasti ja pyytämään apua aikuisilta. (Lajunen ym. 2019, 11.) Mikäli kehotunne- ja turvataitokasvatusta ei tehdä, kasvaa riski myös lasten välisissä suhteissa vakavaan toisen terveyden ja turvallisuuden vaarantumiseen (Kurttila ym. 2019).

Tunne- ja turvataitokasvatuksella vahvistetaan lapsen omien tunteiden tunnistamista, niiden ilmaisua ja oman käyttäytymisen säätelyä ja näin edistetään lasten vuorovaikutustaitoja ja suhteita muihin lapsiin. (Lammi-Taskula ym. 2019, 3.) Tunnetaitoja ei kuitenkaan pidä opettaa pelkästään turvataitoja silmällä pitäen. Lasten ihastumisen ja rakkauden tunteita ei tule vähätellä, sillä rakkaus on ihmisen seksuaalisuuden perustunne. WHO:n seksuaalikasvatuksen standardien kuvaama varhainen seksuaalikasvatus tarjoaa myös tietoa rakkauden eri muodoista ja rakkauden tuntemusten hyväksymisestä osaksi kaikkia tunteita. Seksuaalisuuden ilmaisu rakkauden tunteiden avulla ja kyky ilmaista ja kommunikoida omia tunteitaan, toivotaan ja tarpeitaan ovat oleellisia taitoja myöhemmällä iällä. (Cacciatore 2020a, 2.)

3.3 Sukupuolen moninaisuus ja sukupuolisensitiivisyys

Sukupuoli nähdään moniulotteisena ilmiönä. Se on merkittävä osa jokaisen ihmisen persoonaa, eikä se ole selväpiirteinen ominaisuus. Sosiaali- ja terveystieteiden neuvottelukunta ETENE on vuonna 2016 todennut, että: ”Sukupuoli on erilaisista geneettisistä, kehityksellisistä, hormonaalisista, fysiologisista, psykologisista, sosiaalisista ja kulttuurisista ominaisuuksista koostuva jatkumo.” (Kalliokoski & Karvinen 2019, 4.)

Lapsen sukupuoli-identiteetti, eli lapsen sisäinen kokemus omasta sukupuolestaan, alkaa kehittyä jo 2-4-vuoden iässä. Sukupuolen voi kokea monella tavalla yksilöllisesti. Lapsi voi kokea olevansa tyttö, poika, osittain sekä tyttö että poika, jotakin aivan muuta tai hän voi kokea olevansa sukupuoleton. Lapsi voi myös samaistua eri sukupuoleen kuin joksi hänet on syntymässä määritelty. (Kalliokoski ym. 2019, 4.)

Lapsen kasvu sukupuoleen on pitkälti sisäsyntyistä eikä sukupuoli-identiteettiä voida muuttaa kasvatuksen keinoin. Sukupuoleltaan erityinen lapsi voi pyrkiä ilmaisemaan ja tuomaan esille sukupuolen kokemustaan tai sitten lapsi voi olla hämmentynyt ja epävarma itsestään, ja pyrkii salaamaan kokemuksensa. On tärkeää olla tietoinen siitä, että lapsen sukupuolen erityisyys on lapsen sisäinen kokemus, eikä se aina näy ulospäin millään tavoin. Lapsen sukupuolen erityisyys on usein pysyvää, mutta se voi saada eri merkityksiä eri ikäisenä. Kyseessä on kuitenkin lapsen sen hetkinen kokemus itsestään, ja siksi sitä tulee kaikin tavoin kunnioittaa. (Kalliokoski ym. 2019, 5.)

Sukupuoli on yhteiskunnassamme yksi keskeinen luokittelun peruste. Sukupuolinormatiivinen ajattelutapa tunnustaa vain kaksi vastakkaista sukupuolta. Sukupuolinormit määrittävät sen, millainen toiminta on odotettua ja sallittua eri sukupuolille. Varhaiskasvatuksen kentällä esiintyy sukupuolittavia toimintatapoja ja käytänteitä, jotka ovat usein tiedostamattomia. Lapset omaksuvat nämä normatiiviset ajattelutavat jo varhain. (Kalliokoski ym. 2019, 8; Saloheimo 2016, 149-154.)

Sandnabban ym. (2003, 3) mukaan jo tieto lapsen sukupuolesta tuo vanhemmissa esiin odotuksia, jotka vastaavat uskomuksia sukupuolille ominaisista piirteistä (stereotyyppiöistä). Voidaan olettaa, että vanhemmat ohjaavat poikien ja tyttöjen seksuaalista käyttäytymistä eri tavoin. Naisten on havaittu olevan miestä hyväksyvämpiä lasten sukupuoliroolit ylittävää käyttäytymistä kohtaan. Kuitenkin suomalaistutkimuksessa viisivuotiaiden lasten vanhempien keskuudessa kävi ilmi miesten olevan naisia hyväksyvämpiä poikien ollessa kyseessä. (Sandnabba ym. 2003, 3; Saloheimo 2016, 147-148.)

”Sukupuolisensitiivisyydellä tarkoitetaan kykyä ja herkkyyttä tunnistaa sukupuoliin kulttuurisesti ja sosiaalisesti liitettyjä oletuksia ja normeja niin rakenteissa, käytänteissä ja toiminoissa kuin puheenkin tasolla. Sukupuolisensitiivisyyteen kuuluu kyky ymmärtää stereotyyppisten sukupuolikäsitysten vaikutuksia niin yhteiskunnallisella kuin yksilötasollakin. Sukupuolisensitiivinen kasvatus lisää ja avartaa jokaisen lapsen osallisuuden ja toimijuuden mahdollisuuksia.” (Kalliokoski ym. 2019, 8.)

Kaikilla lapsilla on oikeus ilmaista sukupuoltaan itselleen sopivalla tavalla. Vanhemmille ja lapsille tulee viestiä, että kaikenlainen sukupuolen kokeminen ja ilmaisu on luonnollista. Varhaiskasvatuksessa voidaan sensitiivisellä ja rohkaisevalla myötäelämisellä tukea lasta siten, että hän kokee olevansa hyväksytty, arvostettu sekä kunnioitettu juuri sellaisena kuin hän on. Lapsen on tärkeää voida kokea tulleen nähdyksi oikein, koska se tukee positiivisen minäkuvan ja identiteetin kehitystä. (Kalliokoski ym. 2019, 5, 9; Saloheimo 2016, 149-154.)

Osassa sateenkaariperheitä haastetaan kulttuurissamme vallitseva tiukka jako sukupuolten välillä. Myös sukupuoliroolien kapea-alaisuus kyseenalaistetaan, ja käsitykset vanhemmuuden sukupuolittuneista rooleista saattavat poiketa totutusta. (Kalliokoski ym. 2019, 11.) Perheiden monimuotoisuudesta keskusteleminen on kuitenkin tärkeää riippumatta siitä, onko päiväkodissa sateenkaariperheiden lapsia. Moninaisuudesta ja yhdenvertaisuudesta keskusteleminen antaa jokaiselle lapselle tilaa olla oma itsensä. Samalla ryhmään luodaan hyväksyvä ja tasa-arvoinen ilmapiiri, joka kannustaa lapsia kunnioittaviin kohtaamisiin myös jatkossa. (Sateenkaariperheet varhaiskasvatuksessa ja koulussa... 2020, 14; Kauppinen 2016, 170-173.)

Kaikki lapset tarvitsevat hyväksyntää ja tukea omalle perhemallilleen, sillä oma perhe on jokaiselle lapselle se ainoa oikea ja merkityksellisin. Perhe on merkittävä osa lapsen arkea ja kokemusmaailmaa, johon hän sitoo oppimansa asiat. Kun ihmisiä, tapahtumia ja ilmiöitä

käsitellään, on oppimisenkin kannalta tärkeää, että myös sateenkaariperheen lapsi voi kokea käsiteltävän myös hänen elämys- ja kokemusmaailmaansa kuuluvia asioita. (Sateenkaariperheet varhaiskasvatuksessa ja koulussa... 2020, 14; Kauppinen 2016, 170-173.)

4 Opinnäytetyön prosessi ja toteutus

Opinnäytetyö on toiminnallinen, työelämän kehittämistyö, jonka tavoitteena on käytännön toiminnan kehittäminen, ohjeistaminen, järjestäminen tai järjeistämisen. Yhteistyöorganisaatio ja kohderyhmä määrittävät työn toteutustavan. (Vilkkä & Airaksinen 2003, 9 & 51.) Opinnäytetyön toteutus käynnistyi tarvekartoituksella jo keväällä 2020 ollessani harjoittelussa päiväkodissa Vantaalla. Koronapandemian vuoksi työn teko kuitenkin viivästyi. Työn toiminnallinen osuus oli mahdollista toteuttaa vasta syksyllä 2021 varhaiskasvatuksen opettajan toimessa Helsingin kaupungilla. Päiväkodin johtaja (Kinnunen 2021) suhtautui myönteisesti opinnäytetyön tekemiseen, sillä hän koki aiheen käsittelylle olevan tarvetta.

Hain tutkimuslupaa Helsingin kasvatuksen ja koulutuksen toimialalta vasta kun tiesin työpaikastani ja keskusteltuani johtajan kanssa. Lupa tuli voimaan marraskuussa 2021. En pyytänyt allekirjoitettua tutkimuslupaa lasten vanhemmilta erikseen, koska asiakirjan ”Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa” (2019, 8-10) mukaan huoltajan informointi tutkimuksesta riittää, jos tutkimuksessa ei käsitellä alaikäisten tutkittavien henkilötietoja. Lapsen osallistuminen voidaan näin ollen harkittaessa kieltää. Varmistin menettelyni Helsingin kasvatuksen ja koulutuksen toimialan arviointiasiantuntijalta (Orava 2002), jonka mukaan sain käyttää tutkimuksessa materiaalina vain lapsista itse havainnoimiani tai heidän vapaasti ilmaisemia asioita. Ryhmien ominaisuuksista saatoinkin kertoa ammattini puolesta tietämiäni asioita yleisesti.

Havainnoin lapsia, suunnittelin tuokioita, laadin ja jaoin vanhemmille infolehtisen (liitteet 1-4) kehotunnekasvatuksesta odotellessani tutkimuslupaa. Teemaan liittyviin asioihin kiinnitettiin huomiota toki jo alkusyksystä, kun sille tuntui olevan kova tarve. Opinnäytetyössä kuvattuja tuokioita aloin kuitenkin pitää vasta luvan saatuni. Koin tärkeäksi odottaa luottamuksellisen suhteen muodostumista lapsiin ennen arkaluontoisista asioista keskustelemista, sillä olin itsekin aluksi epävarma oikeasta lähestymistavasta.

Pidin kahdeksan tuokiota eskarilaisille marras-joulukuussa 2021. Eskariryhmien muilla kasvatustajilla ei ollut mahdollisuutta olla mukana tuokioilla kuin harvoin. Kuusi ensimmäistä tuokiota eteni alkuperäisen suunnitelman mukaan, viimeiset kaksi tuokiota järjestettiin poikkeavasti ajanpuutteen vuoksi. Joulun alla eskarilaisilla oli paljon muita aktiviteetteja, lapsia ja työntekijöitä oli sairaana, eikä rauhallisia tuokioita voinut järjestää pienelle ryhmälle jättämättä

muita pulaan. Vaihdoin yllättäen työpaikkaa tammikuussa, eikä tuokioiden siirtäminen kevätkaudelle ollut mahdollista.

Uudessa työpaikassa toiminnan vakiinnuttaminen ja luottamuksellisen suhteen luominen uuden, vastamuodostetun kasvattajatiimin ja lapsiryhmän kanssa vaati aikaa. Takaisin kehotunnetuokioiden pariin pääsin vasta toukokuussa 2022. Jaoin ensin vanhemmille infolehtisen (liite 1-4), jotta he voisivat halutessaan kieltää lapsensa osallistumisen opinnäytetyötutkimukseen. Sen jälkeen jaoin lapset kahteen ikätasoiseen ryhmään, joille kummallekin pidin yhden samansisältöisen tuokion. Eskarilaisten tuokioita ei voinut tiivistää ja soveltaa sellaisenaan pienempiin lapsiin, vaan teeman mukainen toiminnallisuus, esim. värittäminen ja leikki, piti aikatauluttaa erikseen hyvin joustavasti. Tuokioiden sovittaminen optimaalisella tavalla lasten ja kasvattajien läsnäoloon oli edelleen hyvin haasteellista.

Opinnäytetyön teoriaosuus kirjoitettiin pääasiassa kesän ja alkusyksyn 2022 aikana ja toiminnallinen osuus arviointeineen sen jälkeen. Syksyllä päiväkotia, jossa työskentelin, päätti ottaa osaa tunne- ja turvataitoihin keskittyvään kehittämisprojektiin. Projektissa oli mukana useita eri päiväkoteja pääkaupunkiseudulta ja muualta Suomesta. Tarkoitus oli tuoda valmis opinnäytetyö projektinhallintatiimin tietoisuuteen, jotta sen tuloksia voitaisiin hyödyntää mahdollisimman laajasti. Opinnäytetyö esiteltiin joulukuun 2022 lopulla myös yhteistyöpäiväkotien yksikkö- tai pedagogiikkapalaverissa, ja sen valmiit kehotunnekasvatustuokioiden mallit tuotiin kaikkien työntekijöiden vapaasti hyödynnettäviksi.

4.1 Kehittämistyön tehtävä, tavoite ja tarkoitus

Haku Theseus-tietokannasta asiasanojen ”seksuaalikasvatus” ja ”varhaiskasvatus” avulla tuotti 29 opinnäytettä (2019-2022) aiheesta seksuaalikasvatus varhaiskasvatuksessa toukokuussa 2022. Ne olivat suurimmaksi osaksi kehittämistutkimuksia, joissa oli tuotettu info- ja muita materiaaleja vanhempien, kasvattajien tai kuntapäätäjien käyttöön. Vain yksi opinnäytteistä kuvasi seksuaalikasvatukseen perustuvan teemaviikon toiminnan toteutuksineen viisivuotiaille päiväkotilapsille, kahdessa muussa oli osallistettu lapsia muulla tavoin.

Tässä kehittämistyössä tehtävä oli kehotunnekasvatustuokioiden toteuttaminen 3-6-vuotiaille lapsille. Tavoite oli vahvistaa kehotunnekasvatusta kahdessa eri päiväkodissa. Eskareiden kohdalla tarve nousi selkeästi lapsista itsestään. Heidän keskuudessaan tapahtui päivittäin ei-toivottua toisten intiimialueiden koskettelua. 3-5-vuotiaiden kohdalla oli taas puututtu toisen satuttamiseen tai liian rajuihin hellyydenosoituksiin. Tarkoitus oli suunnitella ja toteuttaa yhdestä kolmeen kulttuuri- ja sukupuolisensitiivistä, ikätasoisista tuokiota ryhmien erityistarpeet huomioon ottaen, ja luoda kaksi eri mallia kehotunnekasvatuksen toteuttamiseksi tulevaisuudessa. Samalla oli tarkoitus selvittää, miten teemaan suhtaudutaan päiväkodissa niin lasten kuin heidän vanhempiansa sekä kasvattajien keskuudessa.

Tuokioiden suunnittelun perustaksi valittiin itseoikeutetusti WHO:n vuonna 2010 laatima ohje ”Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa” ja sitä täydentävä Väestöliiton kehotunnekasvatusmateriaali. Tuokioilla katsottiin lyhyitä videoita pienryhmissä, keskusteltiin tilannekuvien avustuksella ja piirrettiin tai leikittiin. Haluttiin osoittaa, että kehotunnekasvatusta voidaan ja saadaan toteuttaa jo saatavilla olevan tiedon avulla ilman valtakunnallista ohjausta. Vaikka kehotunnekasvatuksen voidaan pelätä aiheuttavan lapsissa ennakoimatonta tai häiritsevää käytöstä, seuraukset tulevat olemaan voittopuolisesti positiivisia.

Haluttiin myös osoittaa, että tarttumalla toimeen pelot unohtuvat. Kun kehotunnekasvatus aloitetaan jollain tietyllä yleisesti hyväksyttävällä tavalla (esim. Väestöliiton malli), lasten seksuaalisuuden kohtaaminen tulee arkipäiväiseksi kaikille. Kun kehot eivät ole enää tabuja, niistä ja niiden rajojen loukkauksista on luonnollista puhua. Lasten on helpompi hyväksyä itsensä ja muut, kun he huomaavat kaikkien olevan samanlaisia, vaikkakin ainutlaatuisia.

4.2 Kehittämistyöympäristöt

Opetushallituksen varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (2018 ja 2022) sisältävät lasten seksuaalikasvatuksen elementtejä, mutta niitä ei olla käytetty riittävästi hyväksi suomalaisissa päiväkodeissa. Myös Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet (2014) muutoksineen käsittelevät vuorovaikutusta ja toisten huomioimista vain yläkäsittelinä. Helsingin varhaiskasvatussuunnitelma (2019, 17) kuitenkin mainitsee Väestöliiton lanseeraaman kehotunnekasvatuksen käsitteen. ”Varhaiskasvatuksessa suhtaudutaan myönteisesti lapsen kysymyksiin kehosta ja seksuaalisuudesta. Lapsen kehoitsetuntoa tuetaan hyväksyvän ja turvallisen suhtautumisen kautta siten, että lapsi voi kokea oman kehonsa arvokkaaksi ja osaa kunnioittaa myös toisen kehon yksityisyyttä.” (Helsingin varhaiskasvatussuunnitelma 2019, 17.)

Kehotunnekasvatustuokioita pidettiin kahdessa kunnallisessa päiväkodissa erilaisilla asuinalueilla Helsingissä. Toinen päiväkodeista on aloittanut toimintansa 2019 ja sijaitsee uudella kerrostaloalueella Laajasalossa (Jomperi 2020); toinen taas on aloittanut 1977 ja sijaitsee vanhalla omakoti- ja rivitaloalueella Paloheinässä (Ahokas 2022). Kummankaan päiväkodin voimassa olevissa toimintasuunnitelmissa ei mainittu kehotunnekasvatusta (Ahokas 2022; Kinnunen 2021). Paloheinässä sijaitsevan lapsiryhmän pedagogisessa suunnitelmassa sitä ei ollut kirjattu tavoitteeksi, mutta Laajasalossa sain itse osallistua eskariryhmän pedagogisen suunnitelman laatimiseen ja kirjata sen siihen.

Sosioekonominen alue, jolla päiväkotia sijaistee, voi vaikuttaa lapsiryhmän ominaisuuksiin, mikä tulee ottaa huomioon toimintaa suunniteltaessa. Paloheinän ja Laajasalon väestön sosioekonomisessa rakenteessa ei näytä olevan suuria eroja, ja molemmat alueet ovat sosioekonomisesti kaupungin keskitasoa parempia. Sen sijaan ulkomaalaistaustaisten asukkaiden määrä uudella kerrostaloalueella on kolminkertainen vanhaan rivi- ja omakotialueeseen verrattuna. (Asuinalueet erilaistuvat 2020.) Paloheinän päiväkodissa alueen väestörakenne näkyy siinä,

että täysin ulkomaalaistaustaisten perheiden lapsia on hyvin vähän koko päiväkodissa. Sen sijaan lapsia, joiden toinen vanhempi on ulkomaalaistaustainen, on useampia. Laajasalon päiväkodissa ulkomaalaistaustaisia lapsia on paljon enemmän.

”Lisääntynyt monikulttuurisuus tuottaa haasteita henkilöstön osaamiselle kasvatusvuorovaikutuksessa” (Karila, Kosonen & Järvenkallas 2017.) Ulkomaalaistaustaisten lasten määrä päiväkotiryhmässä vaikuttaa siihen, millaisella kielellisellä tasolla asioista voidaan keskustella ja kuinka paljon esimerkiksi erilaisia symboleja tulee vuorovaikutuksessa käyttää tavanomaisten tilannekuvien lisäksi. Lisäksi ”kumppanuuslähtöinen, vanhempien osallisuutta painottava työskentely erilaisten perheiden kanssa vaatii hyvää kulttuurista lukutaitoa” (Karila, Kosonen & Järvenkallas 2017). Erilaisten kieliversioiden teko vanhemmille opinnäytetyötutkimuksesta ei riittänyt, vaan materiaalin oli oltava kulttuurisensitiivistä. Myös mahdollisiin kysymyksiin oli valmistauduttava vastaamaan erilaiset kulttuuritaustat huomioiden.

Laajasalossa sijaitseva päiväkoti on työympäristönä hyvin nuori. Sieltä puuttuu vakiintuneita toimintatapoja ja henkilökunnan vaihtuvuus on ollut suurta. Kaikissa ryhmissä ei ole päteviä opettajia ja usein lähihoitajat toimivat varhaiskasvatuksen opettajan tehtävissä. Ryhmissä myös työskentelee lähes päivittäin vaihtuvia sijaisia. Päiväkodin kaksi eskariryhmää, joissa kehotunnekasvatusta pidettiin, muodostettiin päiväkotiin ensimmäistä kertaa syksyllä 2021. Aloitin tuolloin työskentelyn varhaiskasvatuksen opettajana toisessa ryhmistä. Molemmissa ryhmissä toimi kasvattajina esiopetuksesta vastaava varhaiskasvatuksen opettaja, toinen varhaiskasvatuksen opettaja ja varhaiskasvatuksen lastenhoitaja.

Ryhmät jakoivat samat tilat, joten ryhmät retkeilivät metsässä aamutoiminnan aikana vuoropäivinä. Eskareiden tilat kattoivat yhden yhteisen tilan ja kaksi huonetta sen molemmin puolin. Toinen näistä huoneista oli luokahuoneen kaltainen ja siellä oli kolme pöytää, tuolit ja suuri televisio seinään kiinnitettynä. Eskariryhmillä oli myös käytettävänä viereinen asukas-tila ja sen yhteydessä oleva jumppasali sekä yhteiset eteistilat, mitä käytettiin myös leikki-alueena. Lisätilat tulivat tarpeeseen, kun kaikki eskarit sekoittuivat yhteisiin leikkeihin ja puuhiin iltapäivällä. Päiväkodin pihaa ei ollut jaettu erikseen pienten ja isojen alueisiin, joten eskareiden toivottiin siirtyvän iltapäiväulkoiluun vasta pikkuhiljaa kolmen jälkeen.

Paloheinässä sijaitsevassa päiväkodissa tilanne henkilöstön suhteen on parempi, ja siellä työskentelee edelleen kasvattajia alkua ajoilta, mutta sijaisia on sinnekin vaikea saada. Kehotunnekasvatusta annettiin 3-5-vuotiaiden ryhmässä, kun aloitin työskentelyn ryhmän varhaiskasvatuksenopettajana alkuvuodesta 2022. Työskentelytiimiin kuului lisäksi kaksi pitkään alalla ollutta lastenhoitajaa, joista toinen siirtyi ryhmäämme toisesta päiväkodista aloittaessani. Lapsilla oli siten vain yksi tuttu kasvattaja kevätkaudella. Ryhmätilat kattoivat lasiseinällä yhdistetyn ruokailu- ja leikkitalan sekä lepohuoneen. Myös eteistiloja käytettiin leikkitalana

tarvittaessa. Päiväkodissa oli kaksi suurta pyörillä kulkevaa monitoiminäyttöä, joita saattoi käyttää toiminnassa apuna.

4.3 Kohderyhmä

Kehotunnekasvatuksen kohderyhmä koostui 58 lapsesta kahdessa eri päiväkodissa ja kolmessa eri ryhmässä. Alaikärajaksi määriteltiin kolme vuotta. ”Pienen lapsen omaelämäkerrallinen muisti alkaa kehittyä kolme-neljävuotiaasta alkaen. Hän alkaa osata ajatella tapahtumien ajallista järjestystä ja myös tulkita toisten haluja ja toiveita” (Kronqvist 2017, 14.) Yläikärajaksi tuli luonnollisesti kuusi vuotta, sillä seuraavana syksynä päiväkodista ja esikoulusta siirryttäisiin koulumaailmaan. Esikouluikässä lapset alkavat omaksua sosiaalisia normeja ja tabuja seksuaaliseen käyttäytymiseen liittyen (Sandnabba ym. 2003, 2).

Tutkiva seksuaalinen käyttäytyminen ei ole harvinaista kolmesta kuuteen vuotiaiden keskuudessa ja lapset leikkivät seksuaalisia leikkejä mieluummin samanikäisten lasten kanssa (Sandnabba ym. 2003, 2). Lapset jaettiin ikätasoisiiin ryhmiin eri kehitysvaiheiden mukaan ja kehotunnekasvatuksen sisältöjä muokattiin ryhmille sopiviksi. Nuorimmat lapset olivat kolme ja puolivuotiaita. Tutkimuksen mukaan lapset eivät ymmärrä television, ja tässä tapauksessa sen välityksellä näytettävien videoiden, symbolista luonnetta kunnes he tulevat kolmen vuoden ikään (Kirkorian, Wartella & Anderson 2008, 42). Kuusivuotiaat eskarilaiset saivat laajemman sisällön ja 3-5-vuotiaat suppeamman. 3-5-vuotiaat jaettiin vielä kahteen ryhmään, 3-4-vuotiaisiin ja 4-5-vuotiaisiin. Näillä ryhmillä kehotunnekasvatuksen sisältö oli sama, mutta painotukset vaihtelivat lasten omasta vaikutuksesta.

Eskariryhmässä, jossa itse toimin varhaiskasvatuksen opettajana, oli 17 lasta ja toisessa ryhmässä 20 lasta normaalin 21 lapsen sijaan. Lasten määrää ryhmissä oli vähennetty tehostetun tuen päätösten vuoksi. Varsinkin oma ryhmäni oli haastava ja pedagogiikka vaati jatkuvasti vahvaa pedagogista ja rakenteellista tukea. Kehotunnetuokioita saattoi järjestää kokoonpanon mukaan 5-7 lapselle kerrallaan luokkatilassa, missä jokaiselle oli oma tuoli ja pöytäpaikka heidän keskittymisensä turvaamiseksi. 3-5-vuotiaiden ryhmässä oli kaikkiaan 21 lasta. Jaoin heidät kehotunnetuokioita varten kahteen ryhmään lähes pelkästään iän perusteella. Kolmevuotiaiden joukkoon kannatti ottaa pari reipasta nelivuotiaista, jotka auttoivat keskustelun ylläpitämisessä.

Havaintojeni perusteella eskarilaisten joukossa oli lähes yhtä monta tyttöä ja poikaa. Lisäksi ryhmissä oli monta eri etnistä taustaa olevaa lasta. 3-5-vuotiaiden ryhmässä poikia oli enemmän kuin tyttöjä, mutta ei merkittävästi. Heidän joukossaan oli muutama lapsi, jonka toinen vanhempi oli ulkomaalaistaustainen, ja vain yhdellä oli kantaväestöstä eroava etninen tausta. En ole tarkemmin luokitellut lapsia henkilökohtaisten ominaisuuksien mukaan, sillä se ei toisi työlle mitään lisäarvoa. Kulttuurisensitiivisen seksuaalikasvatuksen on oltava sopivaa kaikille lapsille (Kulttuurisensitiivinen seksuaalikasvatus 2018).

On hyvä olla tietoinen sekä oman kulttuurin että toimintaan osallistuvien lasten kulttuurien erityispiirteistä. Vaikka kaikissa kulttuureissa on yhteisesti jaettuja käsityksiä, normeja ja sääntöjä ihmisen seksuaalisuudesta, lapset ja heidän vanhempansa voivat kokea suomalaisen avoimen seksuaalikasvatuksen vieraaksi. Suomalainen kulttuurikaan ei ole yhtenäinen arvoiltaan ja tavoiltaan. (Kulttuurisensitiivinen seksuaalikasvatus 2018.)

4.4 Kehittämistyössä käytetyt menetelmät

Toiminnallisissa opinnäytetyöissä tutkimuksellisuus kohdistuu idean tai tuotteen toteutustapaan. Toteutustavalla tarkoitetaan sekä produktin (kehotunnetuokioiden mallien) sisällön hankinnassa käytettyjä keinoja että produktin valmistus- ja toteutuskeinoja. (Vilka ym. 2003, 56.) Tieteellisestä näkökulmasta toiminnallinen opinnäytetyö tulee lähelle konstruktivistista tutkimusotetta (Salonen, K. 2013, 16). Konstruktivistinen tutkimusote keskittyy tosielämän ongelmiin, jotka koetaan käytännössä tarpeelliseksi ratkaista. Sen avulla tuotetaan innovatiivinen konstruktiio, joka on tarkoitettu ratkaisemaan alkuperäinen tosielämän ongelma. Konstruktion tulee sisältää myös kehitetyn konstruktion toteuttamisyritys, jolla testataan sen käytäntöön soveltuvuutta. (Lukka 2001, Konstruktivistinen tutkimusote, Mitä tarkoittaa.)

Konstruktivistisen tutkimusote vaatii tutkijan ja käytännön edustajien hyvin läheistä tiimimäistä yhteistyötä, jossa odotetaan tapahtuvan kokemuksellista oppimista. Kehittämistyö kytketään huolellisesti olemassa olevaan teoreettiseen tietämykseen ja siinä kiinnitetään erityistä huomiota empiiristen löydösten reflektointiin takaisin teoriaan. (Lukka 2001, Mitä tarkoittaa.) Kehittämistyö sisältää elementtejä klassisesta työn kehittämisen mallista, spiraalimallista, jossa hyödynnetään kehittämisen prosessinomaista perusrakennetta (suunnitellaan, toimintaa havainnoidaan, reflektoidaan, suunnitellaan uudelleen jne.). Spiraalimallissa tunnistetaan ja otetaan huomioon kehittämistoiminnan inhimilliset, kulttuuriset ja sosiaaliset piirteet. (Salomäki 2013, 14.) Opinnäytetyössä kiinnitetään huomiota myös kehotunnetuokioiden yhteiskunnalliseen merkitykseen.

Lasten kanssa yhdessä käsiteltäväksi oppimateriaaliksi valikoitui itseoikeutetusti Väestöliiton laatimat Puheeksi ottamisen kortit sekä Väestöliiton yhdessä Yleisradion (YLE) Pikku kakkosen kanssa toimittamat videot (Pikku Kakkosessa annetaan kaikille kehon osille nimi ja opetellaan uimapukusääntö 2019). Materiaali myötäilee WHO:n seksuaalisuuskasvatuksen standardeja ja sen tuottamiseen on vaikuttanut lastenpsykiatri Raisa Cacciatore, joka on auktoriteetti pienten lasten seksuaalisuuden tutkimuksessa Suomessa ja maailmalla. Myös tuokiolla käytettävät kuvat alastomista tytöstä ja pojasta (liite 6) ovat kirjasta, jonka yksi tekijä hän on. En kokenut tarpeelliseksi laatia itse käyttämäni materiaalia, koska valmiina on saatavilla paljon laadukkaita tutkimukseen perustuvia apuvälineitä, joiden käyttäminen säästää aikaa.

Kehitystyö opinnäytetyössä kohdistuu pedagogiikkaan, eli oppimisen järjestämiseen. Muuttajat, joihin kiinnitettiin huomiota, olivat esimerkiksi tuokioiden kesto, sisältö ja rakenne.

Lapsia etukäteen havainnoimalla saatiin selville, miten pitkään ja minkälaisissa kokoonpanoissa he jaksaisivat keskittyä yhteen asiaan ja missä järjestyksessä asiat kannattaisi esittää. Havaintojen sekä muilta kasvattajilta avointen haastattelujen ja keskustelujen avulla saatujen tietojen perusteella määriteltiin, minkälaisesta sisällöstä lapset hyötyisivät tuokioilla eniten. Pääasiassa tuokioiden aikana tapahtuneen osallistuvan havainnoinnin, ja niiden jälkeen tapahtuneen reflektoinnin, avulla tuotiin esille haasteita ja kehityskohteita, joihin kiinnitettiin huomiota seuraavien tuokioiden järjestämisessä. Tuokioiden tuli olla ominaisuuksiltaan sellaisia, että ne sopivat varhaiskasvatuksen hektiseen ja alati muuttuvaan arkeen.

Tuokioiden järjestämisen ohella selvitettiin lasten vanhempien suhtautumista kehotunnekasvatukseen antamiseen päiväkodissa. Vanhempien haluttiin ymmärtävän kehotunnekasvatus päiväkodin normaaliksi toiminnaksi, joten heiltä ei erikseen kysytty palautetta. Heidän antamansa vapaa palaute ja kysymykset merkittiin kuitenkin muistiin. Tuokioilla mukana olleilta kasvattajilta kysyttiin palautetta, joka merkittiin muistiin, ja jota niin ikään refleктоitiin tuokioiden onnistumista arvioitaessa. Lapsilta ei erikseen kysytty palautetta, sillä kehotunneteeojen käsittely ryhmässä oli heille uutta ja hämmäntävää. Heidän eleensä ja käytöksensä tuokioiden aikana ja niiden jälkeen toimi riittävänä palautteena.

Varhaiskasvatuksen opettajan työssä arviointi, jota tehdään reflektoinnin avulla, on keskeinen toimintamuoto. Siinä hankitaan eri keinoin tietoa lapsesta, hänen ympäristöstään ja opettajan omasta toiminnasta. Varhaiskasvatuksessa tiedonhankinta perustuu pitkälti havainnointiin, johon sisältyy myös suoraa kommunikointia lasten kanssa heidän käsitystensä, ideoidensa ja pyrkimystensä ymmärtämiseksi. (Heikka, Hujala, Turja & Fonsén 2017, 59.) Kehittämistyötä tehdessäni minun oli kiinnitettävä huomiota varhaiskasvatuksen opettajan ja kehittämistyön tekijän roolieni mahdollisesti erilaisiin tavoitteisiin ja vaikutukseen opinnäytetyöhön.

4.4.1 Havainnointi

Havainnointia pidetään ensisijaisesti laadullisen tutkimuksen aineiston keräämisen tapana. Se sopii tutkimuksiin, joissa tutkitaan yksittäisen ihmisen toimintaa ja hänen vuorovaikutustaan toisten ihmisten kanssa. Havainnointia voidaan käyttää myös, kun tutkitaan vaikeasti ennakoitavia ja nopeasti muuttuvia tilanteita tai lapsia ja nuoria. Havainto on merkki: sana, toiminta, ajatus, ominaisuus tai teko ja sen merkitys. Merkki ja merkitys ovat aina läsnä samanaikaisesti, siksi havainnot riippuvat siitä, kuka havaitsee, kuka määrittelee tai kuka antaa merkityksen. Teoria ja olemassa oleva tieto ohjaavat havainnointia, siten se on aina valikoivaa. Tietoisesti valikointia tehdään teorian avulla. Näin havainnoidaan tutkimusongelman kannalta olennaisia asioita. (Vilkkä 2006, 9, 13 & 38.)

Tieteellistä havaintoa tarkastellaan aina tutkimuskohteen luonnollisessa ympäristössä. Luonnollinen ympäristö on se, missä tutkittava asia tai ilmiö paljastuu. Havaintoa tarkastellaan aina suhteessa kokonaisuuteen, jossa havainto on tehty. Tehty havainto on aina jonkun toisen

keskellä tai osana. Havaintoa tarkastellaan oikeissa mittasuhteissaan, kuten suhteutettuna teoriaan. Havainnoijan on oltava kiinnostunut kaikesta siitä, mikä mahdollisesti antaisi mielekkäitä vastauksia ja kuvauksia tutkimusongelmaan, ja mikä lisäisi ymmärrystä tutkimuskohteesta. (Vilka 2006, 14 & 21.)

Eri havainnointitapojen rajat eivät ole selvät. Esimerkiksi tarkkailevan havainnoijan tavoitteena on oppia katsomalla: tarkkailemalla tutkimuskohdetta ulkopuolelta. Tarkkaileva havainnointi soveltuu erityisen hyvin, kun tarkoituksena on havainnoida ihmisten suhtautumista ympäristöönsä eli miten ihmiset hallitsevat tilaa ympärillään. Samoin havainnoidaan, miten ihmiset tilassa suhtautuvat toiseen ihmiseen ja ympärillä olevaan esineistöön, kalustukseen tai arkkitehtuuriin. (Vilka 2006, 42-43.)

Osallistuvassa havainnoinnissa osallistutaan tutkimuskohteen toimintaan sen ehdoilla. Havainnointiin on usein ennalta valittu teoreettinen näkökulma, jonka avulla sitä on jollakin tavalla ennalta suunniteltu. Havainnointia voidaan kohdistaa tiettyihin tapahtumiin, tilanteisiin tai asioihin tutkimuskohteessa. Osallistuvaa ja tarkkailevaa havainnointia kannattaa aina suunnata tutkimusongelman kannalta mielekkäisiin asiasisältöihin. Osallistuva havainnointi edellyttää pääsyä sisään tutkittavaan yhteisöön. Mitä arkaluontoisemmista asioista on kysymys, sitä todennäköisemmin tarvitaan avainhenkilöä, joka auttaa tutkimuksen kohteen luottamuksen heräämisessä. (Vilka 2006, 44-45.)

Lapsiryhmän toimintaa ja lapsia havainnoidessani käytin ensin tarkkailevaa havainnointitapaa ja myöhemmin osallistuvaa. Osallistuvaa havainnointia varten minun tuli itse saavuttaa luottamusta herättävä avainhenkilön asema. Varhaiskasvatuksen opettajan rooliini kuului lasten jatkuva havainnoiminen, kuinka he toimivat yksin ja erilaisissa ryhmätilanteissa. Tarkkaileva havainnointi kohdistui lasten tilan hallintaan: heidän suhtautumiseensa toisiinsa, aikuisiin ja arkkitehtuuriin tilassa. Pedagogisen ja rakenteellisen tuen antaminen varhaiskasvatuksessa edellyttää sen selvittämistä, miten lasten persoonat vaikuttavat toisiinsa, esimerkiksi kenen läsnä tai vieressä ololla on toiseen lapseen rauhoittava tai häiritsevä vaikutus, minkälainen tilan tulee olla optimaalisten vaikutusten saavuttamiseksi tai miten toiminta kannattaa aikatauluttaa (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2022, 21).

Lasten käyttäytymistä eri ryhmissä tarkkailemalla määriteltiin pienryhmien kokoonpanot ja tilat, joissa kehotunnetuokiot järjestettiin. Tiloissa ei saanut olla häiriötekijöitä, esimerkiksi leluja, kirjoja tai piirustusvälineitä helposti saatavilla. Tilojen tuli olla tarpeeksi pienet intimitunnelman luomiseksi. Jokaisella tuli olla oma paikka, joko tuoli tai istuma-alusta vaeltelun estämiseksi. Valoja voitiin myös säätää lasten keskittymisen suuntaamiseksi. Tarkkailemalla lasten kykyä keskittyä yhteen asiaan tai toimintaan voitiin määritellä, kuinka kauan yhdenlainen toiminta, esimerkiksi kuvakorteista keskustelu, saattoi kestää ennen vaihtamista toisenlaiseen toimintaan. Varsinkin lasten seksuaalisen käyttäytymisen havainnoinnissa

sekoittuivat eri havainnointitavat, koska joskus siihen tuli puuttua. Näiden tilanteiden kohdistetun havainnoinnin avulla luotiin raamit kehotunnetuokioiden asiasisällölle.

Anttila (1998, 9.1.1.4 Osallistuva havainnointi) jaottelee osallistuvan havainnoinnin aktiiviseen ja passiiviseen. Lasten havainnointi toimintatuokioiden aikana oli aktiivista eli tutkittavaan ilmiöön, pedagogiikkaan, vaikutettiin aktiivisesti kohteen läsnä ollessa. Jokaisen lapsiryhmän kohdalla taustasuunnitelmaan, esimerkiksi asiasisällön erilaisiin painotuksiin ja eri toimintojen keston, tehtiin pieniä muutoksia lapsista saatujen havaintojen perusteella. Lasten kehonkieli ja vuorovaikutus itseni ja muun ryhmän kanssa antoi merkkejä esimerkiksi heidän kiinnostuksestaan tai väsymisestään. Passiivisessa osallistuvassa havainnoinnissa ollaan ”mukana yhtenä samanlaisena osallistujana kuin muutkin, mutta ei mitenkään vaikuteta tilanteen kulkuun” (1998, 9.1.1.4 Osallistuva havainnointi). Tällainen havainnointi ei sopinut omaan kehittämistyöhöni, sillä en kuulunut lapsiryhmiin tai itse saanut kehotunnekasvatusta.

4.4.2 Reflektointi

Reflektiolla viitataan ensisijaisesti toimintaan, jossa henkilö heijastaa takaisin esimerkiksi toisen henkilön viestin. Reflektointi on vuorovaikutusta, jossa reflektiota käytetään tekniikkana. (Tiuraniemi 1994, 2.1. Reflektio tekniikkana.) Varhaiskasvatuksen työtavat, kuten tilanteiden ja tunteiden sanoittaminen sekä mentalisointi, vaativat kasvattajan reflektiota (Lasten sosioemotionaalaisia taitoja vahvistava toimintakulttuuri 2022; Mentalisaatio varhaiskasvatuksessa i.a.). Tiuraniemen (1994, 2.1. Reflektio tekniikkana) kuvailemat reflektoinnin periaatteet haastattelussa ovat sovellettavissa myös kasvattajaan ja lapseen kasvatustilanteessa: ”Varsinaisesti reflektio on kyseessä silloin, kun haastattelija palauttaa olennaisen sisällön haastateltavan sanomasta ja siinä on mukana myös keskeinen tunnesisältö, jonka haastateltava ilmaisi pääasiassa muuten kuin kielellisesti.”

Reflektio sisältää samoja sanoja ja saman olennaisen sisällön, mitä haastateltava juuri sanoi tai ilmaisi. Reflektoinnin avulla kasvattaja voi esimerkiksi osoittaa kiinnostusta lapsen asiaan ja halua paneutua siihen; tarkastaa, onko lapsen sanoma tullut ymmärretyksi oikein; suunnata huomionsa olennaisiin puoliin asiassa auttaen näin esimerkiksi ongelmanratkaisussa; osoittaa, ettei suhtaudu kielteisesti asiaan tai siihen liittyviin tunteisiin; ja auttaa lasta tunnistamaan omia tunteitaan. Joissakin tilanteissa tunteiden tarkastelu voi auttaa näkemään tilanteen uudessa valossa. (Tiuraniemi 1994, 2.1. Reflektio tekniikkana.)

Kun kasvattaja reflektoi, niin hän palauttaa lapsen kysymyksen tämän itsensä pohdittavaksi. Se antaa viestin, että lapsen oma pohdinta ja aktiviteetti on tärkeä oppimisen kannalta. Ryhmän vetäjänä kasvattaja joutuu usein palauttamaan ryhmän vetoamukset avusta takaisin ryhmälle. Ryhmän itseohjautuvuus, erityisesti vanhempien lasten kohdalla, edellyttää, että ryhmä pyrkii työskentelemään aktiivisesti ongelmanratkaisun parissa itse. ”Ryhmälle on tyyppillistä taipumus riippuvuuteen ryhmän vetäjästä, jolloin ryhmä ikään kuin luovuttaa

tehtävänsä johtajalle, jotta tehtävän suorittamiseen liittyviä epämieluisia tuntemuksia ei tarvitsisi kohdata.” (Tiuraniemi 1994, 2.1. Reflektio tekniikkana.)

Kehittämistyössä käytettiin reflektiota osana osallistuvaa havainnointia. Lapsista tehtiin havaintoja yllä kuvatun reflektoinnin avulla. Lisäksi näitä havaintoja, toimintatuokioiden kulkua ja tapahtumia refleктоitiin jälkeen päin muistiinpanoihin. Tuokioiden pienryhmät eivät olleet itseohjautuvia - lapset eivät juuri lähteneet keskustelemaan keskenään kehotunnekasvatuksen aiheista. Roolini tuokioiden vetäjänä oli sitä aktiivisempi, mitä pienemmistä lapsista oli kyse. Tämä tuntui johtuvan siitä, että esittämiini kysymyksiin vastaaminen oli vaikeaa tai epämieluisaa pienemmille lapsille, jotka eivät aivan ymmärtäneet, mistä oli kyse. Vanhemmat lapset, joille jotkin aiheet olivat jo tulleet tutummiksi arjessa, vastasivat aktiivisemmin kysymyksiini. Heilläkään ei usein ollut varmuutta lähteä keskustelemaan aiheista.

Reflektion avulla saatu ja kuvattu tieto on aktiivinen osa toiminnallista opinnäytetyötä. Se heijastaa tutkijan taustaoletuksia ja perspektiiviä, roolia itse tapahtumassa samoin kuin tutkivan otteen kulkua. Reflektio on myös arviointiprosessi, jossa tilannetta tutkitaan ja tulkitaan heti tapahtumien jälkeen ja selvitetään, mitä niihin sisältyi ja miksi tulokset ovat sellaisia kuin ovat. Reflektio mahdollistaa oppimisen ja toiminnan kehittämisen seuraavaan toimintatuokioon. (Anttila 1998, 7.4.5.1 Toimintatutkimuksen eteneminen.) Oman toiminnan arviointi, eli itsereflektio, voi tapahtua myös välittömästi vuorovaikutustilanteessa. ”Henkilö ikään kuin pysähtyy tutkimaan omia sisäisiä toimintojaan ymmärtääkseen tilannetta paremmin. Sen jälkeen hän voi kohdistaa huomion takaisin vuorovaikutustilanteeseen”. (Tiuraniemi 1994, 1. Johdanto.)

4.4.3 Avoin haastattelu

Kartoitin tarvetta kehotunnekasvatustuokioille yhteistyöpäiväkotien kasvattajien avointen haastattelujen avulla. Samalla sain ehdotuksia niissä läpikäytävälle sisällölle. Haastattelemistani kasvattajista yhdeksän oli koulutukseltaan lähihoitajia ja yksi lastentarhanopettaja (LTO). Lähihoitajista kaksi toimi esikouluopettajina, kolme varhaiskasvatuksen opettajana ja neljä lastenhoitajana. Kerroin haastateltaville tekeväni opinnäytetyötä ja käyttäväni heidän ajatuksiaan hyväksi tuokioiden suunnittelussa. Heillä oli mahdollisuus kieltäytyä haastattelusta. Koulutuksen lisäksi kysyin pääasiassa kaksi kysymystä: ”Mitä mieltä olet kehotunnekasvatuksesta ja koetko sille olevan tarvetta?”

Avointen haastattelujen on tarkoitus olla löyhästi strukturoituja, jolloin niiden kulku voi ohjautua tilanteen mukaisesti. Avoin haastattelu eroaa keskustelusta siinä, että sen tarkoitus on palvella tiedonsaantia tutkimusta varten. Avoimen haastattelun kysymyksiin voi vastata, miten haluaa. (Anttila 1998, 9.1.4.1 Avoin haastattelu.) Käytin haastattelussa reflektiota, jonka avulla halusin ensisijaisesti osoittaa kiinnostustani haastateltavan ilmi tuomiin asioihin;

laajentaa mahdollisesti haastateltavan katsantokantaa; osoittaa suhtautuvani hyväksyvästi tai neutraalisti hänen sanomaansa, ja varmistaa ymmärtäneeni sen oikein.

Haastateltavat kertoivat yleensä oma-aloitteisesti, miksi he näkivät kehotunnekasvatuksen tarpeelliseksi ja toivat esille lisäkoulutustarpeensa. Kaikki haastattelemani kasvattajat kokivat kehotunnekasvatuksen tärkeäksi, mutta tunsivat itsensä liian epävarmaksi antamaan sitä. Kaikki olivat joutuneet puuttumaan käytökseen, mihin kehotunnekasvatuksessa pureudutaan. Tällaista käytöstä oli esimerkiksi toisten lasten intiimialueisiin koskeminen, liian rajut hellydenosoitukset, lyöminen ja töniminen, tai omien sukuelinten tai paljaan takapuolen näyttäminen muille lapsille.

5 Kehotunnekasvatustuokiot

Varhaiskasvatustuokioita 540/2018 muutoksineen ja kansallinen varhaiskasvatussuunnitelma (2018 & 2022) ohjaavat kasvattajia kohtelemaan lapsia kunnioittavasti. Voidaan olettaa, että suomalaisessa varhaiskasvatuksessa positiivisesta suhtautumisesta kehoon ja sen toimintoihin pyritään arjessa pitämään kiinni, mieltämättä sitä sen kummemmin seksuaalikasvatukseksi. Kasvattajat antavat päivittäin seksuaalikasvatusta lapsia ohjatessaan, mutta mielestäni vain erityisillä pienryhmätuokioilla voidaan taata lasten tasa-arvoinen ja -puolinen tiedonsaanti päivähoitossa niistä asioista, joista he eivät osaa kysyä.

Luovien, toiminnallisten ja osallisuutta edistävien menetelmien hyödyntäminen tukee lapsille ominaista oppimistapaa (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018, 38). Suunnittelemani tuokioilla käytettävät pedagogiset menetelmät sisälsivät taidekasvatusta, mediakasvatusta ja ohjattua leikkiä, mitkä palvelivat kehotunnekasvatuksen teemoja varsinkin leikki-ikäisten ja heitä vanhempien lasten keskuudessa. Oli kuitenkin aiheellista miettiä, minkälaisesta pedagogiikasta kohderyhmän pienimmät lapset hyötyivät, sillä moni heistä oli vielä pikkulapsi-ikäisiä. Hännikäisen (2013, 33) mukaan on vaikea yksiselitteisesti määrittää, liittyykö pienten lasten varhaispedagogiikka hoitoon, kasvatukseen vai opetukseen. Otin tämän huomioon käsittelemällä tuokion aiheita heidän kehitykselleen tärkeän omatoimisuuden näkökulmasta.

Tuokioilla keskityttiin kehonosien nimeämiseen ja turvataitoihin rauhassa keskustellen piirrosten, ohjatun leikin ja 2-4 videon avulla. Taidekasvatuksen osuudessa lapset esim. värittivät haluamansa kaltaiset vaatteet alastomille tytön ja pojan vartalolle (liite 6) samalla kun puhuimme kehonosien nimistä. Harjoitus liittyy tekemällä oppimiseen: Vuorisen (2001, 179) mukaan toiminta, jossa on runsaasti yhteyksiä opiskeltavaan aiheeseen, tuottaa parhaan oppimistuloksen. Sama perustelu pätee ohjatun leikin valintaan, kun lapset opettelivat sanomaan kuuluvalla äänellä toiselle ”ei”. Tuokioiden kulttuuri- ja sukupuolisensitiivisyys otettiin

huomioon niin, että ne olivat samansisältöisiä kaikille ja moninaisuuden hyväksyminen arjessa oli yksi läpikäytävistä asioista.

Mediakasvatuksen osuus sisälsi ”strukturoitua ohjausta median avulla ja keskustelua erilaisten mediasisältöjen äärellä” (Mediakasvatus > Sanastoa i.a.). Valitsin opetusvälineiksi videoklipit, koska olin havainnut audiovisuaalisen teknologian vangitsevan lasten huomion tehokkaasti. Tutkimus osoittaa, että lapset ovat kiinnostuneita heidän kehitykselleen optimaalisesta audiovisuaalisesta sisällöstä aikaisin, 2-4-vuotiaana, jonka jälkeen he valitsevat mieluummin viihdeohjelmia (Screen time and young children: Promoting health and development in a digital world 2017).

Hyvin suunnitellut ja ikätasoiset opettavaiset lastenohjelmat voivat olla vahvasti pro-sosiaalisia ja auttaa lapsia omaksumaan väkivallanvastaisia asenteita, empatiaa, sietokykyä ja kunnioitusta (Screen time and young children... 2017). Tutkimusten mukaan opettavaisia ohjelmia yhdessä lasten kanssa katsovat aikuiset voivat tehostaa niiden vaikutusta kiinnittämällä huomiota tärkeimpiin kohtiin ja laajentamalla ohjelmien esille tuomia asioita. Lapsen mahdollisuuksia oppia lisää interaktiivisuus, jota aikuinen voi lisätä kysymällä ja vastaamalla kysymyksiin. (Kirkorian ym. 2008, 52.)

Tuokioilla esitetyt videot ovat YLE:n yhteistyössä Väestöliiton kanssa tuottamia (Pikku Kakko-ssa annetaan kaikille kehon osille nimi ja opetellaan uimapukusääntö 2019). Videot näytettiin YouTube-palvelusta kannettavalta tietokoneelta, joka oli liitetty taulutelevisioon tai mointoiminäyttöön. Samalla tavalla lapsille näytettiin myös Väestöliiton puheeksi ottamisen korttien (liite 5) kuvia pdf-tiedostosta. Lasten kanssa myös keskusteltiin heidän ja heidän perheidensä puhelimenkäytöstä sekä internetin selaamisesta aikuisen kanssa, mutta tämä tapahtui pääasiassa oppimisympäristössä kuvattujen tuokioiden ulkopuolella.

Tuokioiden onnistumisen edellytyksenä oli turvallinen oppimisympäristö. Jos lapsi kokee olonsa turvattomaksi, hän on jatkuvasti varuillaan, eikä oppimiselle jää tilaa (mm. Kronqvist 2017, 22-23). Suurin osa kehotunnetuokioista pidettiin pienryhmissä, koska pienessä ryhmässä lapset tekevät aloitteita ja tuovat ajatuksiaan esille rohkeammin. Pienryhmän merkittävin kasvatuksellinen ja opetuksellinen tehtävä liittyy lapsen turvallisuuden tunteen vahvistamiseen ja vuorovaikutustaitojen opetteluun. Pienryhmätyöskentely tarjoaa myös mahdollisuuden keskittyä lapsen yksilöllisemmin, jolloin esimerkiksi havainnointia ja dokumentointia on mahdollista tehdä keskittyneemmin. (Mikkola & Nivalainen 2012; 9; Heikka ym. 2017, 59.)

5.1 Eskarilaisten tuokiot

Pidin eskarilaisille yhteensä kahdeksan tuokiota marras-joulukuussa 2021. Lapset osallistuivat kahteen tuokioon, joiden rakenne oli seuraava:

Kehonkuvatuokio (n. 45 min)

- Sukupuolten moninaisuus ja lisääntyminen (puheeksi ottamisen kortit, liite 5)
Kaikki kehot ovat hyväksytyjä ja samanarvoisia!
- Pikku Kakkosen videot:
Kosketuksen sääntö
Nimetään ihmiskehon eri osat
- Väritetään kuvat alastomista pojan ja tytön vartaloista (liite 6)

Turvataitotuokio (n. 45 min)

- Pikku Kakkosen videot:
Uimapukusääntö
Kolmen kohdan sääntö
- Piirretään oman kehon ääriviivat pareittain ja väritetään uimapukualue

Kaikki tuokiot pyrittiin pitämään aamupäivällä kello 9 ja 11 välillä. Ensimmäinen eskariryhmä (17 lasta) osallistui kehonkuvatuokioon 5-6 lapsen ryhmissä. Turvataitotuokioon ryhmästä osallistui kerralla 10 lasta, koska tuokioiden järjestäminen oli hankalaa poissaolojen vuoksi. Joillakin tuokioilla oli mukana varhaiskasvatuksen lastenhoitaja. Toinen eskariryhmä (20 lasta) osallistui kehonkuvatuokioon 6-7 lapsen ryhmissä ja turvataitotuokioon ajanpuutteen vuoksi koko ryhmänä. Turvataitotuokiolla, joka pidettiin n. 20 lapselle yhteisesti, mukana oli toinen varhaiskasvatuksen opettaja ja lastenhoitaja. Se pidettiin iltapäivällä välipalan jälkeen, joten siihen saattoi halutessaan osallistua myös muita eskarilaisia.

Kehonkuvatuokio aloitettiin kertomalla, että kyseessä on kehotunnetuokio ja keskustelemalla siitä, mitä se lasten mielestä tarkoittaa. Keskustelua jatkettiin Väestöliiton puheeksi ottamisen korttien tilannekuvien 1-7 avulla (liite 5). Valitsin nämä kortit, koska ajattelin, että intiimeistä teemoista olisi parasta puhua pienryhmässä luokkatilassa. Jotta lapset jaksoivat keskittyä kuviin, niitä ei voinut käsitellä kerralla liian monta. Korteista 8-11 sekä 13, 14 ja 16 puhuttiin myöhemmin pienryhmissä metsässä, mikä on rajattu opinnäytetyön ulkopuolelle. Valmiita kortteja on yhteensä 20 kappaletta ja karsin niistä jo heti aluksi esimerkiksi kunniaväki-valtaan ja hoitajan sukupuoleen liittyvät kuvat, sillä ne eivät olleet ryhmille ajankohtaisia.

Kehonkuvatuokiot käytiin suunnitelman mukaan. Lapset olivat todella hyväksyviä, mutta eivät täysin ymmärtäneet sukupuolten moninaisuutta. Tytöt ja pojat saivat näyttää toisiltaan ja käyttää vaatteita ristiin. Lisääntymisestä keskusteleminen sujui ongelmitta. Osa lapsista tiesi hyvin erilaiset tavat saada lapsi. He olivat uteliaita ja tiesivät yleensä keisarileikkauksen jo entuudestaan. Yksi lapsi kysyi, kuinka lapsi mahtuu pimpistä ulos. Kerroin, että naisella on eri reikä virtsaamiseen ja synnyttämiseen, ja että kumpaakin voi sanoa pimpiksi. Lapset tiesivät moninaiset perheet ja että kaksi tyttöä/poikaa voi mennä naimisiin. Vain yksi vähän

naureskeli kahta isää. Kahdella pojalla oli vanhempina kaksi äitiä. Otin siihen rinnalle puheeksi myös ulkomaalaiset vanhemmat ja monikulttuuriset perheet, että ”ei se sen kummempi asia ole”. Saman sukupuolisten suuteleminen oli ”yäk”, nähty telkkarissa, kuten kaikki muukin pussailu.

Alastomuuden sopivuudesta kuvassa 6 siirryttiin luontevasti unnuttamiskuvaan 7. Lapset ajattelivat, että kuvassa ”kaivetaan pimppiä/pippeliä”. En ollut havainnut unnuttamista eli masturbointia oman eskariryhmäni keskuudessa, joten puhuin siitä itsensä kosketteluna ja kehoon tutustumisena, josta voi saada hyvää oloa. Lapset eivät tuntuneet olevan tietoisia hyvänolon tunteesta. He olivat yllättävän vakavia aiheesta keskusteltaessa ja sanoivat koskevansa sukelimiinsä esimerkiksi suihkussa. Yksi lapsi kertoi toisen pojan koskeneen häntä kipeästi pippeliin. Sanoin, että se ei ole OK. Silloin pitää sanoa kovasti, että niin ei saa tehdä, ja kertoa aikuiselle. Puheeksi ottamisen korttien jälkeen katsoimme videot. Videossa ”Kosketuksen sääntö” kerrotaan, kuinka ihmiset kokevat ja tuntevat kosketuksen eri tavoin. Sen jälkeen keskustelimme rajoista ja siitä, kuinka toiseen ei saa koskea ilman lupaa. Lapsen ei tarvitse mennä vieraan ihmisen tai edes isovanhemman syliin, jos hän ei itse halua.

”Nimetään ihmiskehon eri osat” -videon jälkeen jaoin lapsille värityskuvat (liite 6). Lapset kirjoittivat paperin reunaan päivämäärän ja nimensä sekä kopioivat sanat poika ja tyttö esimerkistä. Lapsi sai valita kummalle hahmolle värittää vaatteet sukupuolesta riippumatta, myös molemmat sai valita. Olin ajatellut käydä ”harvinaisempia” kehonosien nimiä lasten kanssa läpi heidän värittäessään, mutta he eivät enää jaksaneet keskittyä. Erään ryhmän kanssa nimettiin kyynärpää, kyynärtaive, polvitaive ja lanteet. Naureskelu alastomien hahmojen äärellä loppui luonnollisesti, kun kehonosista puhui mahdollisimman värittömästi.

Turvataitotuokiolla 10 lapsen kanssa katsottiin videot ”Uimapukusääntö” ja ”Kolmen kohdan sääntö”. Kolme kohtaa ovat: sano ei, lähde pois ja kerro aikuiselle. Lapset olivat vakavia videoita katsellessaan, eikä suuri osa heistä halunnut kommentoida niitä. Jotkut lapsista olivat jutelleet kotona uimapukusäännöstä, eli siitä, että uimapuvun alle jäävä alue on yksityinen, eikä muut saa koskea sinne koskaan ilman erityistä lupaa. Keskustelimme tilanteista, joissa lapset olivat kokeneet toisen kosketuksen pahana, ja siitä, missä paha olo tuntuu. Kehotin hakemaan lohtua mahdollisiin mieltä painaviin asioihin turvalliselta aikuiselta.

Päiväkodista löytyi suuri paperirulla, josta leikattiin lasten pituiset palat. Lapset piirsivät pareittain toistensa kehojen ääriiviivat ja lopulta uikkarit omille hahmoille. Tarkoitus oli puhua samalla turva-alueesta, mutta aika kului viiden parin ja 10 valtavan paperikaistaleen fasilitointiin. Suurin osa lapsista keskittyi hienosti tekemiseen ja nautti siitä, että näki kehonsa oikeassa koossaan paperilla. Turvataitotuokiolla, johon osallistui noin 20 lasta, jätettiin kehon ääriviivojen piirtäminen väliin. Muuten käsiteltiin samat asiat kuin aiemmin; nyt vain moniäänisemmin, kun tilaisuuteen osallistui muitakin kasvattajia. Videot katsottiin hyvin

hämärässä huoneessa, mikä loi jännittävän tunnelman niitä seuraavalle tärkeälle keskustelulle. Lapset istuivat ja seisoivat vierivieressä korvat höröllään ja vain harva häiriköi.

5.2 Tuokiot 3-5-vuotiaille

Pidin 3-5-vuotiaiden lasten päiväkotiryhmässä kaksi samansisältöistä kehotunnetuokiota yhden aamupäivän aikana. Tuokion aikana oli tarkoitus käydä läpi kehonkuvaan liittyviä asioita, kuten kehonosat ja kehon tuntemukset, ja turvataidot tiivistetysti. Yhden tuokion tiiviin mallin perusteena oli oletus, ettei minulla olisi aikaa pitää useampia lyhyitä tuokioita pienille lapsiryhmille. Taustalla oli myös muilta kasvattajilta avointen haastattelujen ja keskustelujen avulla saatu ajatus siitä, etteivät pienet lapset jaksaisi keskittyä aiheeseen kovin pitkään. Tärkeää oli kuitenkin tuokioiden ikätasoisuus, joten jaoin ryhmän 21 lasta 3-4-vuotiaiden ja 4-5-vuotiaiden ryhmiin. Isompien lasten tuokiolle osallistui 10 lasta ja pienempien 8. Pidin tuokiot yksin.

Kehonkuva ja turvataitotuokio (n. 30 min)

- Sukupuolten moninaisuus ja lisääntyminen (puheeksi ottamisen kortit, liite 5)
Kaikki kehot ovat hyväksytyjä ja samanarvoisia!
- Harjoitellaan EI:n sanomista reippaasti ja kovaan ääneen
- Pikku Kakkosen videot:
Kosketuksen sääntö
Uimapukusääntö
Nimetään ihmiskehon eri osat
- Väritetään uimapuvut alastomille pojan ja tytön vartaloille (liite 6)

Kerroin aluksi molemmille ryhmille, että kyseessä on kehotunnetuokio, jonka aikana juttelemme vartaloistamme, tuntemuksistamme ja toistemme huomioonottamisesta. Sen jälkeen aloitimme keskustelun puheeksi ottamisen korttien 1-16 avulla (liite 5). Istuimme kaikki puoliympyrässä alustoilla lepohuoneen lattialla. Vaihdoin korttien kuvia lattialla seisovassa monitoimitaulussa tietokoneella, joka oli vieressäni pienellä tuolilla. Tarkoitus oli käydä läpi vain muutama kortti, kuten eskareiden kanssa, mutta 3-4-vuotiaat ehtivät nähdä tiedoston sisältävän paljon kortteja, ja olivat uteliaita katsomaan niitä kaikkia. Tämä johti siihen, että myös 4-5-vuotiaiden kanssa käsiteltiin lähes kaikkia kortteja (1-16, liite 5). Olin karsinut korteista jo etukäteen esimerkiksi kunniaväkivaltaan liittyvän kortin ja lisännyt alastonta perhettä kuvaavan kortin 15 ”Lapsen uteliaisuus”.

Kysyin ryhmäläisiltä, mitä korttien kuvaamissa tilanteissa tapahtui. Tein lisäkysymyksiä esille tuoduista asioista ja vain harvoin käytin apuna kuvien vieressä olevia lyhyitä ehdotuksia keskustelunaiheeksi. 3-4-vuotiaat ryhmäläiset eivät tuntuneet olevan kovinkaan kiinnostuneita sukupuolen moninaisuudesta tai moninaisuudesta yleensä. Lapset molemmissa ryhmissä

antoivat kehitysvaiheensa mukaisesti hyvin vapaamielisen kuvan itsestään. Heidän mielestään kaikki saivat olla, minkälaisia halusivat. Vähän enemmän kiinnostusta herättivät kortit 3 ja 4 eli ”Monet tavat saada lapsi” ja ”Perheeseen syntyy vauva”, sillä monella ryhmäläisellä oli perheessä vauva. Toin esille isompien lasten kanssa esimerkiksi adoptoinnin tapana saada perheenlisäystä. Lapset ihmettelivät, miksi kukaan antaisi lastaan pois. Tähän vastasin ”kieli keskellä suuta”, sillä lapsia ei kannattanut järkyttää.

Isompien lasten ryhmässä tiedettiin, että lapset saavat alkunsa, kun vanhemmat ”sekstaavat”. Lapset eivät kuitenkaan tuntuneet tietävän, mitä ”sekstaaminen” on, enkä minä selittänyt sitä heille. Tässä vaiheessa heille riitti tieto isän äidille antamasta vauvansiemenestä. Lapset molemmissa ryhmissä suhtautuivat neutraalisti unnuttamiskuvaan kortissa 7. Kortissa 11 morsiuspariksi pukeutuneet pojat hihityttivät, samoin kortit 8 ja 12, ”Vessarauha” ja ”Saako kakasta puhua?”. Lasten reaktiot kortteihin vaikuttivat kovin ikätasoisilta: 3-5-vuotiaat saavat loputtomasti naurun aihetta hulluttelusta ja pissakakkajutuista.

Eniten kommentteja saivat aikaan kuvat 10 ja 16 eli ”Rajojen kunnioittaminen” ja ”Oikeus sanoa ei”. Lapsille näytti olevan tärkeää kuulla, että toista ei voi pakottaa leikkikaveriksi, jos hän ei halua. Lisäksi painotin sitä, ettei lasten tarvitse koskaan mennä kenenkään syliin, edes isovanhemman, jos he eivät halua. Sitten harjoiteltiin ”ei”:n sanomista. Pyysin lapsia sanomaan kuuluvalla äänellä, että ”ei saa halata”. Yksi pienimmistä sanoi kovalla äänellä, että ”äiti saa halata”. Kysyin, ”jos sinun pitää sanoa jollekin vieraalle ihmiselle, että sinua ei saa halata, niin mitä sinä sanot?” Hän toisti kiven kovaan, että ”äiti saa halata”. Kaikki 3-4-vuotiaat eivät osanneet sanoa ei pyydettyessä, vanhemmille lapsille se oli helpompaa.

Kun ”ei” oli ensimmäisen ryhmän kanssa saatu kuuluviin, oltiin jo paljon aikataulusta jäljessä. Tiesin, että värityskuvat (liite 6) jäisivät toiseen kertaan. Toisen ryhmän kanssa värityskuvat jäivätkin pois suunnitelmallisesti. Seuraavaksi katsottiin videot ”Kosketuksen sääntö”, ”Uimapukusääntö” ja ”Nimetään kehon eri osat”; isommat lapset tulivat näkemään myös videon ”Kolmen kohdan sääntö” (Pikku Kakkosessa annetaan...2019). En esittänyt sitä pienempien lasten ryhmälle, koska en halunnut aiheuttaa lapsissa huolta. Ajattelin uimapukusäännön ja kolmen kohdan (sano ei, lähde pois, kerro aikuiselle) suullisen läpikäynnin olevan heille siinä tilanteessa riittävät turvataito-ohjeet. ”Äiti saa halata” -kommentin jälkeen en halunnut viitata millään tavalla aikuisen pahaan kosketukseen. Videoiden välissä kuulostelin lasten ajatuksia, mutta he olivat jo väsyneitä ja kaipasivat muihin toimiin.

Samalla tavalla, kun eskarilaisten kanssa kehotunnekasvatusta annettiin myös metsässä ja erityisenä osana muuta toimintaa, 3-5-vuotiaiden kehotunnekasvatus ”valui” myös näiden erikseen suunniteltujen tuokioiden ulkopuolelle. 4-5-vuotiaiden ryhmä piirsi uimapukuja värityskuville (liite 6) seuraavalla hienomotoristen taitojen harjoitteluun varatulla

pienryhmätuokiolla. Musiikkiin ja yhteisleikkiin varatulla toimintatuokiolla oli kehonosateema, eli laulettiin esimerkiksi ”pää, olkapää, peppu, polvet...”.

6 Tulokset ja arviointi

Spiraalimallin mukaisen kehittämistoiminnan eri vaiheissa tapahtuu aina arviointia, mutta tulosten tarkastusvaiheessa toimijat arvioivat yhdessä syntynyttä tuotosta (Salonen 2013, 18). Tässä opinnäytetyössä arviointi perustuu palautteisiin ja itsereflektioon. Kehittämistyön tuloksena syntyi kehotunnetuokioiden kaksi mallia ja suositukset niiden järjestämiseen (liite 7). Työyhteisöjen palautetta näistä ei vielä tässä vaiheessa olla saatu.

Eskarilaisille järjestetyt kehonkuvatuokioiden onnistuivat suunnitelmien mukaisesti. Turvataitotuokioita piti muokata sen hetkisiin olosuhteisiin sopiviksi, eikä niiden kohdalla tavoite kehotunnekasvatuksen vahvistumisesta täysin täytynyt. Lapset olisivat hyötäneet enemmän siitä, että turvataitotuokioiden olisi pidetty samanlaisissa pienryhmäkokoontumissa kuin kehonkuvatuokioidenkin. Tällöin kehon ääriviivojen ja syntyneelle hahmolle uimapuvun piirtämisestä olisi saatu enemmän irti; olisi jäänyt aikaa myös keskustelulle kehon turva-alueesta.

3-5-vuotiaille lapsille järjestetyt tuokioiden poikkesivat eniten suunnitellusta. Päiväkotiarjen hektisyydestä ja omasta kokemattomuudestani johtuen en saanut aikataulutettua tuokioiden toimintoja itseäni miellyttävällä tavalla. 3-5-vuotiaiden lasten päiväkotiarkea on erilainen kuin eskarilaisten. Siihen sisältyy paljon enemmän sellaisia hoidollisia ja kasvatuksellisia näkökohtia, jotka pitkittävät siirtymätilanteita ja vähentävät pienryhmätoimintaan käytettävää aikaa.

Kehotunnetuokioiden onnistuivat, vaikeivat sisältäneetkään kaikkea suunniteltua. Pienryhmät olivat suurempia kuin olin suunnitellut, mutta ryhmän lapset käyttäytyivät enimmäkseen rauhallisesti. Voidaan kuitenkin olettaa, että varsinkin pienimmät lapset olisivat ”saaneet tuokioiden enemmän” pienemmissä pienryhmissä. Pienryhmä ei kuitenkaan saanut olla liian pieni, jotta he saivat vielä ryhmän tuen. Varhaiskasvatuksen tulee olla lapsilähtöistä, joten tuokioiden joustettiin lasten toivomusten ja tarpeiden vuoksi. Loppujen lopuksi toiminnallisuuden, kuten värityksen ja leikin, siirtyminen erillisiin tilanteisiin oli vain positiivista.

6.1 Itsearviointi

Tein kehittämistyötä oman työni ohessa, joten toimintani varhaiskasvatuksen opettajana ja kehittämistyön tekijänä arviointi nivoutuu yhteen. Oman toiminnan tarkastelu jälkikäteen voi kohdistua esimerkiksi tilanteeseen tai laajemmin omaan ammatilliseen toimintaan kokonaisuudessaan. Oman ammatillisen toiminnan kriittinen arviointi on kaksijakoista: tarkastelun ja arvioinnin kohteena voi olla itse toimijana tai itse ja oma toiminta. Tällöin ammatillista toimintaa voi tarkastella asettamalla itsestäänselvyyksiä kyseenalaiseksi ja etsimällä erilaista

palautetta ja käyttämällä sitä hyödykseen. Voidaan ajatella, että kyseessä on oman ammatti-käytännön reflektointi. (Tiuraniemi 1994, 1. Johdanto.)

Käytettävissä ei ollut lisäresurssia, joten pidin suurimman osan tuokioista yksin. Tämä vaikutti siihen, että minun piti olla varhaiskasvatuksen opettajan ja kehittämistyön tekijän rooleissa yhtä aikaa. Koin, etten kyennyt tarpeeksi keskittymään tuokioiden aikana kehittämistyön kanalta oleellisiin asioihin. Saatoin reflektoida niitä vain jälkikäteen muistiinpanoissa. Toisaalta sain autenttisen käsityksen kehotunnetuokioiden vetämisestä, sillä 5-7 lapsen pienryhmässä saattoi käytännössä vain harvoin olla kaksi kasvattajaa. Olin eskarilaisten kanssa työskennellessäni ammatillisena toimijana nuori, ensimmäisessä varhaiskasvatuksen opettajan sijaisuu-
dessani, joten minulta puuttui kokemusta ja intuitiota ennakoida ja vastata lasten toimintaan päiväkodissa.

3-5-vuotiaiden ryhmässä työskennellessäni olin ensimmäistä kertaa yksin vastuussa ryhmän pedagogisesta toiminnasta. Mietin, kuinka paljon olisin itse voinut vaikuttaa arjen hektisyyteen, joka kauempaa katsottuna vaikuttaa näennäiseltä (jos työntekijäpulaa ei oteta lukuun). Varhaiskasvatuksen arkea raamittavat tietyt peruskäytännöt ja aikataulut, mitkä yhdessä joustamattomien työtapojen kanssa luovat haasteita tavallisuudesta poikkeavan ja ”erilaisen” toiminnan järjestämiselle. Kehittämistyöni takia ymmärsin, että kehotunnekasvatuksen tuli lävistää perinteiset musiikkihetket, askartelutuokiot ja metsäretket, jotta sitä voitaisiin antaa vaikuttavasti. Tämä pätee muihinkin laajempiin ”oppialueisiin”. Valitettavasti tällaisen toiminnan suunnittelulle on arjessa vähän aikaa.

6.2 Työkaverien, vanhempien ja lasten palaute

Työkaverien palaute kehotunnetuokioista oli positiivista, vaikka vain harva pääsi osallistumaan niihin. Eskarilaisten turvataitotuokioilla läsnä olleet kasvattajat ottivat oma-aloitteisesti ja aktiivisesti osaa keskusteluun. Kehotunnekasvatusta pidettiin niin tärkeänä, että positiivista tuntui olevan jo se, että joku viitsi sitä antaa. Kehotunnekasvatukseen osallistuneiden lasten vanhemmat antoivat vähän palautetta. Pari eskarilaisten ulkomaalaistaustaista vanhempaa oli epäluuloisia ja sain selittää, ettei kyseessä ollut ”seksikasvatus” vaan että lapsille tärkeintä on opettaa heitä kunnioittamaan omaa ja toisten kehoa sekä sanomaan ”ei”. Tämän kuultuaan he olivat yhtä mieltä kehotunnekasvatuksen tärkeydestä.

Kehotunnekasvatustuokioiden sisällöstä sain myös vähän palautetta. Erään eskarilaisen vanhemmat kertoivat hymyt huulissa, että heillä oli illalla kotona keskusteltu vauvansiemenistä. Erään 4-5-vuotiaiden tuokiolle osallistuneen tytön vanhemmat kertoivat tämän olleen nukkumaan mennessä hyvin ahdistunut. Häntä oli huolettanut suuresti, mitä sitten tapahtuu, jos vanhemmat kuolevat. Olin adoptoinnin yhteydessä kertonut, että toinen perhe voi ottaa lapsen omakseen, jos hänen vanhempansa eivät jostain syystä voi huolehtia hänestä. Tyttö oli kuunnellut aivan hiljaa, kun puheeksi oli tullut orpolapset ja vanhempien kuolema.

Käsittelimme tapahtunutta vanhempien kanssa ja totesimme, että näistä asioista on hyvä keskustella kotona, koska ne tulevat jossain vaiheessa kumminkin eteen. Toisaalta mietin, kannattiko adoptiota ottaa tuokiolla puheeksi ollenkaan. Onhan myös paljon satuja, joissa esiintyy orpolapsia (esim. Peppi) ja vanhempia kuolee (esim. Lumikki ja Tuhkimo), ja lapset voivat käsitellä kuolemaa myös leikeissään. Kukaan lapsista ei tarttunut asiaan kehotunnetuokiolla, mutta se saattoi jäädä hautumaan muillakin.

En pyytänyt lapsilta erityistä palautetta. Koin, että heidän toimintansa, aktiivisuutensa, ilmeensä ja eleensä tuokiolla ja niiden jälkeen olivat riittävä palaute ja luotettavampi kuin esim. peukku ylös/alas-menetelmä. Vaikutti siltä, että lapset olivat kiinnostuneita, isommat enemmän kuin pienemmät. Monet lapset olivat vuorovaikutuksessa ja kaikki tykkäsivät katsoa videoita. Lasten käytöksen mahdollista muuttumista tuokioiden jälkeen ei voitu kunnolla havainnoida, koska ensimmäisellä kerralla muutin työpaikkaa ja toisella kerralla alkoivat kesäloimat. Toisaalta käytöksen syiden selvittämiseen ja tutkimiseen ei olisi riittänyt aikakaan.

6.3 Eettisyys ja luotettavuus

Kaikkia Suomessa tehtäviä tutkimuksia ja opinnäytetöitä ohjaavat eettiset periaatteet, kuten ihmisarvon kunnioittaminen ja itsemääräämisoikeus. Aineellista ja aineetonta kulttuuriperintöä kunnioitettiin ja tutkimus toteutettiin siten, ettei siitä aiheutunut merkittäviä riskejä, vahinkoja tai haittoja. Tietoon perustuva suostumus osallistua tutkimukseen on ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen keskeinen eettinen periaate. Kehittämistyöhön liittyvästä tutkimuksesta annettiin huoltajille infolehtiset suomen ja englanninkielisinä (liitteet 1-4). Varhaiskasvatukseen osallistumisesta päätti huoltaja. (Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet... 2019, 7-10.)

Kehittämistyö tehtiin alueella, jota ei ollut selkeästi määritelty toiminnallisuuden aikaan voimassa olevissa Varhaiskasvatussuunnitelmissa 2018 ja 2022. Kasvattajilla ja vanhemmilla on paljon erilaisia näkemyksiä siitä, mistä on soveliasta tai tarpeellista kertoa lapsille. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on kuitenkin linjannut, että seksuaalikasvatus varhaiskasvatuksesta alkaen ja pienillekin lapsille on oikeutettua lasten suojelun näkökulmasta. Lapsen pitää osallistua seksuaalikasvatukseen vanhempien katsomuksesta huolimatta ja vaikka he kieltäisivät sen. (Decision A.R. and L.R. v. Switzerland... 2018, 2.)

Päiväkodit ovat monikulttuurisia, mikä sävytti toiminnallisuuden toteuttamista. Kulttuurisen-sitiivinen seksuaalikasvatus (2018) edellyttää avointa keskustelua kulttuurien välillä, siksi sen sisällöstä on hyvä kertoa perheille etukäteen. Vaikka opinnäytetyön tekijää ohjasi eettinen periaate kunnioittaa tutkimuskohteiden, ihmisten ja yhteisöjen, kulttuuriperintöä, Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen päätös oikeuttaa kehotunnekasvatuksen antamisen kunnallisessa päiväkodissa ilman vanhempien erityistä lupaa. Vanhemmat voivat kieltää tutkimukseen osallistumisen, mutta eivät kehotunnekasvatukseen osallistumista.

Myös opetusmateriaalit ja lasten kanssa puheeksi otettavat kehotunnekasvatuksen osat ovat herättäneet pohdintaa. Koska kansallista rajanvetoa tähän ei ole tehty, kehittämistyössä käytettiin asiantuntijalääkäri Raisa Cacciatoren ja Väestöliiton suosituksia kehotunnekasvatuksen ikätasoiselle sisällölle. Lisäksi käytettävät audiovisuaaliset materiaalit on Kansallinen audiovisuaalinen instituutti (KAVI) luokitellut sallituksi kaikille.

KAVI:n (Ikärajakriteerit 2016, 5-12) mukaan kaikille sallittu materiaali voi sisältää vain hyvin lievää väkivaltaa, ahdistusta aiheuttavaa tai seksuaalista sisältöä. Alastomuutta voi esiintyä muussa kuin seksuaalisessa kontekstissa, joten kaikkien kehonosien nimeäminen oli mahdollista. Turvataitojen kohdalla sivuttiin väkivallan uhkaa sanallisesti, mikä oli lyhytkestoista ja yleistunnelmaltaan lämminhenkistä. Lapsen mahdollisesti tuntemaan ahdistuksen kannalta pelottava tai jännittävä tilanne ratkesi nopeasti ja positiivisesti. (Ikärajakriteerit 2016, 5-12.)

Kehittämistyön kohteena oli kehotunnetuokioiden pedagogiikka, eli kesto, rakenne ja sisältö, jotka määriteltiin pääasiassa havaintojen ja teorian tiedon perusteella. Tulokset voivat olla luotettavia tässä kohderyhmässä, mutta on eri asia ovatko ne toistettavissa. Jokainen lapsiryhmä vaatii itselleen räätälöidyn ohjelman, mutta voidaan olettaa, että tietyt hyvät teoriaan pohjaavat käytännöt pätevät muihinkin lapsiryhmiin, esim. pienryhmätoiminta ja luovan toiminnallisuuden hyväksikäyttö. Näin ollen uskon, että kehotunnekasvatusmallejani voidaan hyödyntää muissakin lapsiryhmissä.

Normaalisti tutkimus on sitä luotettavampi, mitä pidempi on havainnointijakso. Tällöin tutkimusongelmaa parhaiten kuvaavilla ja selittävillä havainnoilla on mahdollisuus toistua tarpeeksi usein. (Vilkkä 2006, 11 & 41.) Kehittämistyöhön liittyvät havainnointijaksot olivat verrattain lyhyitä. Koska tuokioilla saattoi olla vain vähän lapsia kerrallaan, pidin niitä pääasiassa yksin. Anttilan (1998, 9.1.1.4 Osallistuva havainnointi) mukaan tarkkailevan ja osallistuvan havainnoijan on pystyttävä erittelemään oma roolinsa ja sen mahdollinen vaikutus tilanteeseen, jotta hän pystyy arvioimaan tutkimuksen luotettavuutta. Kaksoisroolillani oli merkittävä vaikutus tuokioiden sisältöön ja etenemiseen.

7 Pohdinta

Lasten seksuaalikasvatus on ollut puheenaihe jo pitkään, mutta käytännöt muuttuvat hitaasti. Sosiaali- ja terveysalan vaikutusvaltaiset toimijat ovat allekirjoittaneet vetoamuksen, jossa suositellaan lasten seksuaalikasvatuksen sisällyttämistä selkeästi mahdollisimman pian osaksi valtakunnallisia, velvoittavia varhaiskasvatussuunnitelman perusteita. (Koivuranta ym. 2019.) Väestöliitto on myös suosittanut kuntia suoraan lisäämään käsitteet lasten seksuaalikasvatus tai kehotunnekasvatus paikallisiin varhaiskasvatussuunnitelmiinsa muiden tarkennusten ohella (Kehotunnekasvatus - Jokaisen lapsen oikeus. 2017, 1).

Kehotunnekasvatusta on vahvistettu osana Varhaiskasvatussuunnitelman 2022 perusteita, mutta ei siinä määrin kuin esimerkiksi WHO:n ”Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa” -asiakirja ohjeistaa (Kehotunnekasvatusta on vahvistettu osana vasun perusteita 2022; Standards for Sexuality Education in Europe 2010). Helsinki on toiminut tässä edelläkävijänä ja lisännyt käsitteen ”kehotunnekasvatus” omaan varhaiskasvatussuunnitelmaansa jo vuonna 2019. Monet kasvattajat suhtautuvat positiivisesti kehotunnekasvatuksen antamiseen lapsille. He toivovat erityistä koulutusta siihen, jotta lasten saama kasvatus olisi samansisältöistä kaikkialla varhaiskasvatuksessa. (Koivuranta ym. 2019.)

Kasvattajilta puuttuu tietoa lasten seksuaalisesta kehityksestä ja seksuaalisuuden ilmenemismuodoista. He eivät tiedä, mikä on normaalia, poikkeavaa tai hälyttävää, ja he ovat epävarmoja siitä, kuinka lasten kysymyksiin ja tarpeisiin vastataan. Myös kasvattajien halukkuus antaa seksuaalikasvatusta vaihtelee, eivätkä lapset saa samanarvoisia ja ikätasoisia vastauksia tai reaktioita kasvattajiltaan. Näin ollen terveydelliset ongelmat ja hyväksikäyttö voivat jäädä huomaamatta, varsinkin, kun hyväksikäyttö useimmiten tapahtuu kotona. (Cacciatore ym. 2020a, 2726.)

Kehotunnekasvatuksen antaminen on oppimisprosessi niin sitä antaville ammattilaisille kuin lapsillekin. Tavoitteita ei saa asettaa liian korkealle, pääasia on, että siihen kiinnitetään erityistä huomiota tavalla tai toisella. Missä kulkee raja sen välillä, kerrotaanko jostain aiheesta vapaasti vai vasta lapsen selvän tarpeen perusteella? Tämä on ikuisuuskysymys, ja jatkuvan pohdinnan alla, kun kehotunnekasvatusta tarjotaan ikätasoisesti. Mielestäni pienimpien lasten kohdalla riittää, että jyvä on istutettu: että he tietävät, että heidän kehonsa ovat heidän omiaan ja he saavat sanoa ”ei”.

Isommilla lapsilla kehotunnekasvatuksen teemat ovat parhaimmassa tapauksessa toistuneet jo sen verran, että muutkin kuin aivan välttämättömät perusasiat jäävät heidän mieliinsä. Kun lapsille kerrotaan erilaisista asioista ja ilmiöistä, he ymmärtävät peruskäsitteet ja saavat sanoja käyttöönsä. Näin vähennetään esimerkiksi vähemmistöjen nimittelyä tulevaisuudessa. Vaikka vähemmistöihin kohdistuvat vitsit olisi tarkoitettu huumoriksi, niihin on tärkeää puuttua. Ne loukkaavat monikulttuurisia lapsia ja niitä, jotka pohtivat omaa sukupuoltaan tai suuntautumistaan tai joiden läheisissä on sateenkaari-ihmisiä. (Sateenkaariperheet varhaiskasvatuksessa ja koulussa... 2020, 14.)

Varhaiskasvatuksen arki on kiireistä ja on tarkoituksenmukaista käyttää jo olemassa olevia materiaaleja pedagogiikan tukena. Oma kokemukseni on, että varhaiskasvatuksessa karsastetaan opetusvideoiden näyttämistä lapsille, vaikka 3-5-vuotiaat ovat niille otollisessa iässä (Screen time and young... 2017). Vaikuttaa siltä, kuin päiväkodeissa eläisi vielä vahva Fröbeliläinen käsillä tekemisen perinne. Kriitikot ovat syyttäneet televisiota negatiivisesta vaikutuksesta lasten kognitiivisiin kykyihin ja erityisesti keskittymiskyvyn kehitykseen. Kuitenkin

useissa tutkimuksissa on huomattu, että televisio voi opettaa erityisiä keskittymistaitoja ja strategioita. Kun lapsi näkee saman opetusvideon useamman kerran, hänen keskittymisensä sen sisältöön on huomattu lisääntyvän kerta kerralta. (Kirkorian ym. 2008, 45 & 51.) Mielestäni Pikku Kakkosen kehotunnekasvatusvideoita tulisi laajemmin ja useammin näyttää lapsille päiväkodissa.

Väitän, että ”varhaiskasvattajat eivät osaa antaa kehotunnekasvatusta” on myytti. Internetissä on saatavilla valtava määrä asiantuntijoiden tekemiä suosituksia sekä valmiita opetusmateriaaleja ja materiaaleja. Puuttuu vain uskallusta tarttua toimeen. Lajunen ym. (2019, 9) kuvaa, kuinka heidän tunne- ja turvataitoprojektinsa jälkeen ”kokemuksen, koulutuksen ja yhdessä tekemisen myötä huolet ovat vähentyneet ja taidot lisääntyneet. Prosessiin uskaltaminen on antanut paljon”.

Lähteet

Painetut

Cacciatore, R. & Kortetniemi-Poikela, E. 2019. Rakkaus, Ilo, Rohkeus. Seksuaalisuuden portaatt. Helsinki: Minerva Kustannus Oy.

Heikka, J.; Hujala, E.; Turja, L. & Fonsén, E. 2017. Havainnointi ja arviointi varhaispedagogiikassa. Teoksessa: Varhaiskasvatuksen käsikirja. Toim.: Hujala, E. & Turja, L. Jyväskylä: PS-kustannus.

Hännikäinen, M. 2013. Varhaiskasvatus pienten lasten päiväkotiryhmissä. Hoitoa, kasvatusta vai opetusta? Teoksessa: Varhaiskasvatuksen pedagogiikka- Toim.: Karila, K. & Lipponen, L. Tampere: Vastapaino.

Ilmonen, K. & Korhonen, E. 2016. Oikeus omaan seksuaalisuuteen. Teoksessa: Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Toim.: Ingman-Friberg, S & Cacciatore, R. Helsinki: Duodecim.

Kauppinen, P. 2016. Monenlaiset perheet. Teoksessa: Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Toim.: Ingman-Friberg, S & Cacciatore, R. Helsinki: Duodecim.

Kronqvist, E-L. 2017. Varhaispedagogiikan kehityspsykologinen perusta. Teoksessa: Varhaiskasvatuksen käsikirja. Toim.: Hujala, E. & Turja, L. Jyväskylä: PS-kustannus.

Laru, S.; Riihonen, R. & Cacciatore, R. Seksuaalisuuden portaatt. Teoksessa: Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Toim.: Ingman-Friberg, S & Cacciatore, R. Helsinki: Duodecim.

Mikkola, P. & Nivalainen, K. 2012. Tiimille hyvä päivä tänään - Työkirja varhaiskasvatuksen vuosisuunnitteluun ja arviointiin. Pedatieto Oy.

Nurmiranta, H., Leppämäki, P. & Horppu, S. 2009. Kehityspsykologiaa lapsuudesta vanhuuteen. 4. painos. Hämeenlinna: Kirjapaja.

Saloheimo, A. 2016. Äijätyttöjä ja prinsessapoikia. Teoksessa: Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Toim.: Ingman-Friberg, S & Cacciatore, R. Helsinki: Duodecim.

Vilka, H. 2006. Tutki ja havainnoi. Helsinki: Tammi.

Vilka, H. & Airaksinen, T. 2003. Toiminnallinen opinnäytetyö. Helsinki: Tammi.

Sähköiset

Anttila, P. 1998. Tutkimisen taito ja tiedonhankinta. Viitattu 13.4.2020. <https://metodix.fi/2014/05/17/anttila-pirkko-tutkimisen-taito-ja-tiedon-hankinta/>

Cacciatore, R.; Ingman-Friberg, S.; Apter, D.; Sajaniemi, N. & Kaltiala, R. 2020. An alternative term to make comprehensive sexuality education more acceptable in childhood. *South African Journal of Childhood Education* 10(1). a857. <https://doi.org/10.4102/sajce.v10i1.857>

Cacciatore, R.; Ingman-Friberg, S.; Lainiala, L. & Apter, D. 2020a. Verbal and Behavioral Expressions of Child Sexuality Among 1-6-Year-Olds as Observed by Daycare Professionals in Finland. *Archives of Sexual Behavior* 49:2725-2734. <https://doi.org/10.1007/s10508-020-01694-y>

Decision A.R. and L.R. v. Switzerland - refusal to exempt pupil from sex education classes 2018. European Court of Human Rights (ECHR). Press Release 18.1.2018. <http://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-5977739-7646199>

Comprehensive Relationship and Sexuality Education: the right of children to be informed 2017. European Network of Ombudspersons for Children (ENOC). Position Statement 2.10.2017. Viitattu 1.9.2022. <https://enoc.eu/?p=1795>

Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. Viitattu 1.9.2022. <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/esiopetuksen-opetussuunnitelmien-perusteet>

Forss, M. 2013. Nettipoliisi ja nuoret sosiaalisessa mediassa. Teoksessa Kupiainen, R.; Kotilainen, S.; Nikunen, K. & Suoninen, A. (toim.) Lapset netissä - Puheenvuoroja lasten ja nuorten netin käytöstä ja riskeistä. Mediakasvatusseuran julkaisuja 1/2013. <http://mediakasvatus.fi/wp-content/uploads/2018/06/ISBN978-952-67693-3-2.pdf>

Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa 2019. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2019. https://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/Ihmistieteiden_eettisen_ennakoarviointin_ohje_2019.pdf

Helsingin varhaiskasvatussuunnitelma 2019. Kasvatuksen ja koulutuksen toimiala. Viitattu 25.7.2022. https://www.hel.fi/static/liitteet-2019/KasKo/vare/Helsinki_Vasu_FI.pdf

Ikärajakriteerit 2016. Kansallinen audiovisuaalinen instituutti (KAVI). Viitattu 6.4.2020. <https://kavi.fi/wp-content/uploads/2020/02/ikarajakriteerit.pdf>

Jomperi, S. 2020. Kruunuvuorenrannan ensimmäisessä päiväkodissa myös asukastila päiväkodin käytössä - "Tällaista ei ole aikaisemmin ollut". Viitattu 2.9.2022. <https://www.helsinginutiset.fi/paikalliset/1252915>

Kehotunnekasvatusta on vahvistettu osana vasun perusteita 2022. Väestöliitto. Viitattu 14.11.2022. <https://www.vaestoliitto.fi/ajankohtaista/kehotunnekasvatusta-on-vahvistettu-osana-vasun-perusteita-2022/>

Kirkorian, H.; Wartella, E. & Anderson, D. 2008. Media and young children's learning. *The Future of Children*. 2008;18(1), 39-61. Viitattu 23.10.2022. <https://www.proquest.com/scholarly-journals/media-young-childrens-learning/docview/1519298663/se-2>. doi: <https://doi.org/10.1353/foc.0.0002>.

Koivuranta, E.; Korkman, J.; Laajasalo, T.; Ohtonen, M.; Paavola, S; Pakanen, A.; Repokari, L. & Magga, R. 2019. Vetoisuus: Lasten seksuaalikasvatus osaksi päivittäistä varhaiskasvatusta 11.10.2019. <https://www.superliitto.fi/viestinta/tiedotteet-ja-kannanotot/vetoisuus-lasten-seksuaalikasvatus-osaksi-paivittaista-varhaiskasvatusta/>

Kulttuurisensitiivinen seksuaalikasvatus 2018. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Viitattu 6.4.2020. <https://thl.fi/fi/web/maahanmuutto-ja-kulttuurinen-moninaisuus/maahanmuutto-ja-hyvinvointi/maahanmuuttajien-seksuaali-ja-lisaantymisterveys/kulttuurisensitiivinen-seksuaalikasvatus>

Kurttila, T. & Partanen, M. 2019. Lasten ihmissuhde- ja seksuaalikasvatuksen vahvistaminen varhaiskasvatuksessa. Kirjelmä Suomen kunnille. LAPS/14/2019.

Lajunen, K.; Ahl, N-M.; Andell, M.; Laakso, M-L. & Ylenius-Lehtonen, M. 2019. Tunne- ja turvataitoja lapsille. Perusteita ja periaatteita. Teoksessa Lajunen, K.; Andell, M. & Ylenius-Lehtonen M. (toim.) Tunne- ja turvataitoja lapsille. Tunne- ja turvataitokasvatuksen oppimateriaali. Opa 39. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Viitattu 28.9.2022. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/126027/Tunne-%20ja%20turvataitoja%20lapsille_WEB.pdf

Lammi-Taskula, J.; Piispa, M. & Peltonen, H. 2019. Esipuhe. Teoksessa Lajunen, K.; Andell, M. & Ylenius-Lehtonen M. (toim.) Tunne- ja turvataitoja lapsille. Tunne- ja turvataitokasvatuksen oppimateriaali. Opas 39. Terveystieteiden tutkimuskeskus (THL). Viitattu 28.9.2022. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/126027/Tunne-%20ja%20turvataitoja%20lapsille_WEB.pdf?

Lasten kehotunnekasvatus i.a. Väestöliitto. Viitattu 17.9.2022. <https://www.vaestoliitto.fi/ammattilaiset/lasten-kehotunnekasvatus/>

Lasten sosioemotionaalaisia taitoja vahvistava toimintakulttuuri 2022. Opetushallitus. Viitattu 13.11.2022. <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/lasten-sosioemotionaalisten-taitojen-tukeminen-varhaiskasvatuksessa>

Lukka, K. 2001. Konstruktiivinen tutkimusote. Viitattu 14.11.2022. <https://metodix.fi/2014/05/19/lukka-konstruktiivinen-tutkimusote/>

Mediakasvatus > Sanastoa i.a. Mediakasvatusseura ry. <http://mediakasvatus.fi/mediakasvatus/>

Mentalisaatio varhaiskasvatuksessa i.a. Mannerheimin lastensuojeluliitto (MLL). Viitattu 13.11.2022. <https://www.mll.fi/ammattilaisille/varhaiskasvattajille/>

Mitä on kehotunnekasvatus? 2020. Väestöliitto. Viitattu 27.9.2022. <https://www.vaestoliitto.fi/uploads/2021/01/17d8cd7e-tiivistelma-suomi-netti-1-2020.pdf>

Nuorten ja aikuisten kokema seksuaalinen väkivalta ei ole lisääntynyt - ilmoitusten määrä kasvanut voimakkaasti 2020. Seksuaalirikokset. STT. Viitattu 8.4.2020. <https://yle.fi/uutiset/3-11145166>

Pajamäki, T. 2013. Internetissä nähty porno kuuluu lasten ja nuorten puhelimesta ja netissä. Teoksessa Kupiainen, R.; Kotilainen, S.; Nikunen, K. & Suoninen, A. (toim.) Lapset netissä - Puheenvuoroja lasten ja nuorten netin käytöstä ja riskeistä. Mediakasvatusseuran julkaisuja 1/2013. <http://mediakasvatus.fi/wp-content/uploads/2018/06/ISBN978-952-67693-3-2.pdf>

Pikku Kakkosessa annetaan kaikille kehon osille nimi ja opetellaan uimapukusääntö 2019. Lapset. Yleisradio (YLE). Viitattu 6.4.2020. <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2019/06/05/pikku-kakkosessa-annetaan-kaikille-kehon-osille-nimi-ja-opetellaan>

Roiha, M. & Kaski, H. 2022. Laaja lapsiin kohdistunut seksuaalirikosvyöhyke ei etene hovioikeuteen - keski-suomalaismiehen 10 vuoden vankeustuomio on jäämässä voimaan. Viitattu 1.9.2022. <https://yle.fi/uutiset/3-12601057>

Salonen, K. 2013. Näkökulmia tutkimukselliseen ja toiminnalliseen opinnäytetyöhön. Opas opiskelijoille, opettajille ja TKI-henkilöstölle. Turun ammattikorkeakoulun puheenvuoroja 72. Viitattu 14.11.2022. <https://docplayer.fi/1986011-Nakokulmia-tutkimukselliseen-ja-toiminnalliseen-opinnaytetyohon.html>

Sandnabba, N. K.; Santtila, P.; Wannäs, M. & Krook, K. 2003. Age and gender specific sexual behaviors in children. Child Abuse & Neglect 27, 579-605. [https://doi.org/10.1016/S0145-2134\(03\)00102-9](https://doi.org/10.1016/S0145-2134(03)00102-9)

Sateenkaariperheet varhaiskasvatuksessa ja koulussa. Opas kasvatus- ja opetusalan ammattilaisille 2020. Viitattu 28.9.2022. https://sateenkaariperheet.fi/wp-content/uploads/2020/01/Varhaiskasvatus_ja_koulu.pdf

Screen time and young children: Promoting health and development in a digital world. Position Statement. Canadian Paediatric Society. Paediatrics & Child Health 2017;22(8):461-468. Viitattu 23.10.2022. <https://cps.ca/en/documents/position/screen-time-and-young-children>

Standards for Sexuality Education in Europe 2010. A framework for policy makers, educational and health authorities and specialists. WHO Regional Office for Europe and Federal Centre for Health Education, BZgA. Cologne 2010. Viitattu 20.5.2022 https://www.bzga-whocc.de/fi-leadadmin/user_upload/BZgA_Standards_English.pdf

Tiuraniemi, J. 1994. Reflektiivisen ammattikäytännön käsitteestä. Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja 1994. Viitattu 13.11.2022. <http://tiuraniemi.fi/reflektio.htm>

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018. Määräykset ja ohjeet 2018:3a. Opetushallitus.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2022. Määräykset ja ohjeet 2022:2a. Opetushallitus.

Julkaisemattomat

Ahokas, A. 2022. Päiväkodin johtajan vapaa tiedonanto 10.1.2022. Helsinki.

Kinnunen, S. 2021. Päiväkodin johtajan vapaa tiedonanto 10.8.2021.

Orava, J. 2022. Helsingin kaupungin Kasvatuksen ja koulutuksen toimialan arviointiasiantuntijan vapaa tiedonanto, puhelinkeskustelu 3.5.2022.

Liitteet

Liite 1: Tutkimuksen infolehtinen huoltajille, etu- ja takasivut.....	48
Liite 2: Tutkimuksen infolehtinen huoltajille, keskiaukeama	48
Liite 3: Tutkimuksen infolehtinen huoltajille, etu- ja takasivut englanniksi.....	50
Liite 4: Tutkimuksen infolehtinen huoltajille, keskiaukeama englanniksi	51
Liite 5: Tuokioilla käsitellyt Väestöliiton puheeksi ottamisen kortit	52
Liite 6: Alastomat tytön ja pojan vartalot	54
Liite 7: Kehotunnetuokioiden mallit ja suositukset niiden järjestämiseksi	55

Liite 1: Tutkimuksen infolehtinen huoltajille, etu- ja takasivut

LÄHTEITÄ JA LISÄTIETOA INTERNETISSÄ

Väestöliitto, mm.:
[hyvaksymys.fi/artikkelit/mita-on-kehotunnekasvatus/](https://www.vaestoliitto.fi/artikkelit/mita-on-kehotunnekasvatus/)

THL: Tunne- ja turvataitoja lapsille—opas, julkari.fi

WHO: Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa 2020

Hyvät vanhemmat,

**KEHOTUNNE-
JA TURVATAITO-
KASVATUSTA**

**3-6-vuotiaille
päiväkodissa**

Kysymyksiä
ja palautetta
ottaa mielellään vastaan:
Tiia-Marina Silva
Email:
@gmail.com
Signal/puh.
040
/Ryhmä

Liite 2: Tutkimuksen infolehtinen huoltajille, keskiaukeama

Kehotunnekasvatus auttaa lasta tuntemaan oman kehonsa ja pitämään siitä huolta, mikä vahvistaa hänen omanarvontuntoaan.

Kehotunnekasvatus tähtää myönteiseen kehoitsetuntoon, kehonkuvaan ja hyvään tunteeseen omaa kehoa kohtaan. Lapsi oppii arvostamaan myös erilaisuutta.

Ikätasoisien ohjauksen avulla lapsi oppii toimimaan niin, että myönteinen kehonkuva, minäkuva ja hyvinvointi paranevat myös jatkossa.

KEHOTUNNEKASVATUS LUO POHJAN TURVATAITOJEN OMAKSUMISELLE

"Lapsi oppii arvostamaan omaa kehoaan ja sitä, miltä asiat itsestä tuntuvat ja mikä on itselle hyväksi. Hänen ei tarvitse toimia omaa kokemustaan vastaan ulkoisista paineista johtuen tai miellyttääkseen muita." - Väestöliitto

Kehotunne- ja turvaitokasvatus toteutetaan 1-3 tuokion aikana pienryhmissä. Pienten (3-5 v.) kanssa katsotaan **Pikku Kakkosen videot "Nimet ihmiskehon eri osille" ja "Uimapukusääntö" sekä harjoitellaan hyvä koskettamista ja tunteiden tunnistamista piirtäen, leikkien ja rauhassa keskustellen.**

Eskarien kanssa katsotaan lisäksi videot "Kosketuksen sääntö" ja "Kolmen kohdan sääntö", jossa painotetaan turvataitoja. Videot ovat kaikkien saatavilla internetissä.

Itsensä rauhoittamaan opetteleminen on hyvä taito kouluun mentäessä, joten eskarit harjoittelevat myös tunteiden säätelyä ja sanoittamista.

OHJAAJA on sosionomi, joka opiskelee Laureassa varhaiskasvatustien opettajan pätevyyttä. Tuokiot pidetään yleensä yhdessä toisen kasvattajan kanssa.

Tuokiot ovat osa oppinäytetyötä. Teillä on oikeus kieltää lapsenne osallistuminen! Kenenkään osallistujan tunnistetietoja ei julkaista raportissa tai muussa materiaalissa.

Liite 3: Tutkimuksen infolehtinen huoltajille, etu- ja takasivut englanniksi

SOURCES AND INFORMATION IN INTERNET

The Family Federation in Finland (Vaestoliitto) articles:
 "Age-appropriate physical-emotional education" (28.4.2020)
 "What is body confidence?" (28.4.2020) and posters:
 "Safety Skills and Your Body"
 "Promoting Child Development—Age-appropriate, child-centred sexuality education"

Finnish institute for health and welfare (THL) guide:
 "Tunne- ja turvataitoja lapsille" in julkari.fi (only in Finnish)

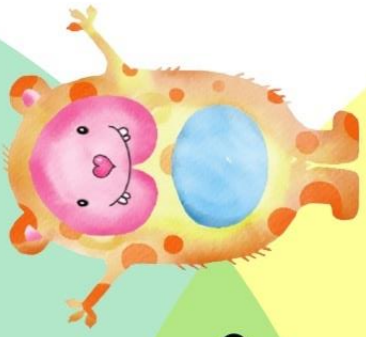
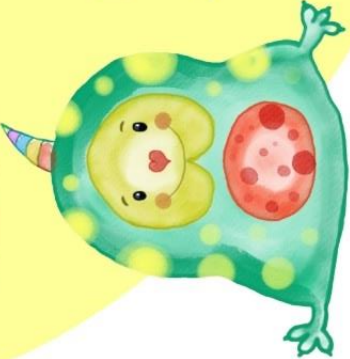

WHO: "Standards for Sexuality Education in Europe 2020"

Dear Parents,

**PHYSICAL-
EMOTIONAL-
EDUCATION AND
SAFETY SKILLS**

For 3-6-yearolds in
daycare center

Questions
and Feedback
is gladly received by:
Tiia-Marina Silva
Email:
@gmail.com
Signal/tel.
040
/ Group

Liite 4: Tutkimuksen infolehtinen huoltajille, keskiaukeama englanniksi

The physical-emotional education helps a child to know their body and how to take care of it, which will enhance their sense of self-worth.

The education aims to a positive body confidence, body image and a good feeling towards one's own body - a child will also learn to appreciate differences.

With age-appropriate guidance a child learns to act in a way that the positive body image, self-image and welfare will continue improving in the future.

THE PHYSICAL-EMOTIONAL EDUCATION HELPS ADAPT SAFETY SKILLS

A child will learn to appreciate and respect their own body; how they feel about things and what is good for them.

They don't have to act against their own experience due to outside pressure or to please others.

- Vaestoliitto

The education is given in 1-3 sessions in small groups. The 3—5-yearolds will watch the Pikku Kakkonen videos "Nimet ihmiskehon eri osille" (human body parts named) and "Uimapukusääntö" (the swimsuit rule), practice positive touch and naming feelings by drawing, playing and unhurried conversation.

Additionally, the preschoolers will watch "Kosketuksen sääntö" (the rule of touch) and "Kolmen kohdan sääntö" (the three-step rule), that stresses the safety skills. The videos are available freely in the internet.

Calming oneself is a practical skill to learn before entering school, so the preschoolers will also learn to "tune" emotions and explain them to others.

The care-taker holding the activity is a Bachelor of Social Services qualifying as day care teacher in Laurea. Generally there is another professional present.

The activity is a part of a Bachelor's Thesis. You have a right to prohibit your child from participating!

However, the participants' identities or their pictures will not be published in the report or other materials.

Liite 5: Tuokioilla käsitelty Väestöliiton puheeksi ottamisen kortit

Kortin otsikko, tilannekuvan kuvaus ja puheenaiheet kortin oikealla reunalla:

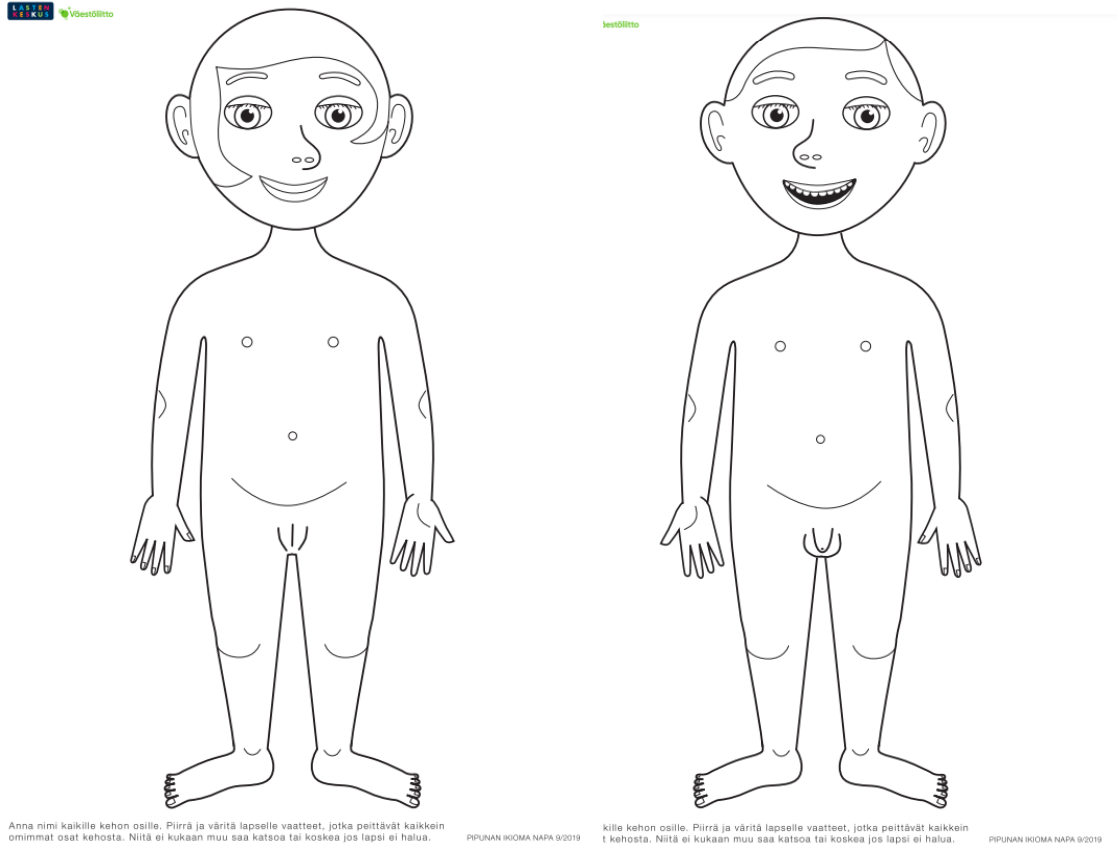
1. **Sukupuoleen liittyvät säännöt**
Tummaihoisen kasvattaja auttaa lasta pukemaan. Lapsella on poninhäntä ja päällään batmanaiheiset housut ja vihreä autopaita. Vieressä häntä osoittaa siniseen mekkoon pukeutunut lettipäinen lapsi (tyttö). **Miten olla tyttö, poika, muu; Sukupuolitietoinen kasvatus ja Pukeutumismormit**
2. **Monenlaisuus**
Alaston pikkupoika tervehtii lierihattu päässään ja helmet kaulassaan. **Lasten roolileikit; Sukupuolen moninaisuus ja Jokainen on erityinen**
3. **Monet tavat saada lapsi**
Nainen pitää sylissään vastasyntyntä potkuvuvussa. **Lisääntyminen, Yhdyntä, Lahjasiemenet, Adoptio ja Sijaisperhe**
4. **Perheeseen syntyy vauva**
Lattialla istuvat raskaana oleva nainen, hänen takanaan kaljuuntunut mies (isä) ja poninhäntäinen lapsi, joka koskee naisen vatsaa. Vatsassa näkyy kohdussa nurinpäin oleva sikiö. **Raskaus, Syntymä ja Imetys**
5. **Monenlaiset perheet**
Lattialla istuvat kaksi naista ja lapsi. Toinen naisista pitää käsissään potkuvuvussa olevaa vauvaa. **Keitä perheeseen kuuluu; Jokaisella on omanlainen perhe ja Kaikki perheet ovat yhtä arvokkaita**
6. **Sopivuussäännöt**
Alaston pikkutyttö poseeraa korkeakantaisissa kengissä käsilaukku harteillaan. **Miten opettaa lapsille sopivuussääntöjä; Kasvata ilman häpeää ja Yhdessä sovitut säännöt**
7. **Kehon tutkiminen**
Kuvassa lapsi istuu lattialla pehmolelun kanssa käsi sukkahousujensa etumuksen sisällä. **Lapset tutustuvat omaan kehoonsa; Lapset nauttivat ja ovat ylpeitä kehostaan; Kehosta saa lohtua ja turvaa ja Omassa rauhassa**
8. **Vessarauha**
Lapsi istuu vessanpöntöllä ja avoimen vessan ovella nauravat kolme muuta lasta. **Lasten oikeus yksityisyyteen; Vessajonon stressi ja Joskus vessassa käyminen on hankalaa**
9. **Miten ihastumista saa ilmaista?**
Polkkatukkainen silmälasipäinen lapsi hymyilee pieniä sydämiä päänsä päällä. **Rakastuminen vanhempaan tai kaveriin; Missä ihastuminen tuntuu; Vastarakkaus ja Idolirakkaus**

10. **Rajojen kunnioittaminen**
Kaksi lasta istuu lattialla välissään stetoskooppi. Toinen lapsi hymyilee kädet ylhäällä ja toinen vastustaa kädet ylhäällä. **Leikkitaidot, Lasten kunnioittava kohtaaminen ja kosketus ja Miten toimia hankalassa tilanteessa**
11. **Ystävyys**
Vaalea- ja tummaihoiset poika seisovat käsikkäin esittäen morsiusparia nauaren. Toisella on huivi huntuna päässään ja toisella kukkakimppu kädessään.
Kaveritaidot, Tunteet, Leikitään aikuisten asioita ja Ystävien saaminen
12. **Saako kakasta puhua?**
Lapsi vetää vessanpönttöä. Kuvan yläosassa on rumia sanoja tarkoittavia merkkejä, kuten pääkallo ja luut. **Missä kakasta, pissasta, pepusta voi puhua; Lasten lupa puhua sukuelimistä ja eritteistä; Asialliset sopivat sanat ja Kirosanat ovat eri asia**
13. **Oikeus sanoa ei**
Harmaatukkainen nainen villatakissa yrittää väkisin halata pikkupoikaa. **Kunnioita lasten toiveita; Lapset saavat määrätä kosketuksesta ja Opetta lapselle ei.**
14. **Lapset ja media**
Neljässä eri pikkukuvassa käytetään digilaitteita. Esim. mies istuu lapsen kanssa odotustilassa ja he katsovat yhdessä tablettia. **Aikuinen yhdessä lasten kanssa; Turvallisesti netissä; Ikäraajat ja Aikuisen median käyttö**
15. **Lasten uteliaisuus**
Alastomat nainen ja mies ovat suihkussa, ja alaston pikkutyttö osoittaa miestä.
Suhtautuminen monenlaisiin kehoihin; Kehot kiinnostavat lapsia; Alastomuus ja Vertailu
16. **Aikuinen lohduttajana**
Mies istuu lattialla itkevä lapsi sylissään. **Lasten tunteiden huomaaminen ja arvostaminen; Myötätunto ja Läheisyys ja kosketus lohduttaa**

Puheeksi ottamisen kortit sekä ohjeet ja vinkkejä niiden käsittelyyn ladattavana:

<https://www.vaestoliitto.fi/ajankohtaista/puheeksi-ottamisen-kortit-ammattilaisille/>

Liite 6: Alastomat tytön ja pojan vartalot

Lähde: Cacciatore, R. & Ingman-Friberg, S. 2019. Pipunan ikioma napa. Lastenkeskus.
<https://lastenkeskus.fi/wp-content/uploads/2020/03/Pipunan-ikioma-napa-kaikki-varityskuvat.pdf> - Tulostettavissa ilmaiseksi sivun kokoisina.

Liite 7: Kehotunnetuokioiden mallit ja suositukset niiden järjestämiseksi

Kehonkuvatuokio eskarilaisille

tarvikkeet: tietokone ja iso näyttö tai monitoimitaulu, värityskuvat ja värikyniä/-liituja

tila: rauhallinen, ei liian suuri, ei häiriötekijöitä näkösällä/saatavilla, jokaisella lapsella istu-
mapaikka ja mahdollisuus työskentelyyn pöydän äärellä

- **Esitellään aihe**
- **Keskustellaan Väestöliiton puheeksi ottamisen korttien avulla (<15 min.)**
Esim. sukupuolten moninaisuus ja lisääntyminen
Kaikki kehot ovat hyväksytyjä ja samanarvoisia!
- **Katsotaan Pikku Kakkosen kehotunnevideot ja keskustellaan niistä (<15 min.):**
Kosketuksen sääntö
Nimetään ihmiskehon eri osat
- **Väritetään uimapuvut alastomille pojan ja tytön vartaloille (liite 6) (<15 min.)**

Turvataitotuokio eskarilaisille

tarvikkeet: tietokone ja iso näyttö tai monitoimitaulu, iso paperirulla ja värikyniä/-liituja

tila: videoiden katsomiseen sama kuin kehonkuvatuokiolla, sali tai muu iso tila lastenkokois-
ten paperien käsittelyyn

- **Esitellään aihe**
- **Katsotaan Pikku Kakkosen kehotunnevideot ja keskustellaan niistä (<15 min.):**
Uimapukusääntö
Kolmen kohdan sääntö
- **Piirretään oman kehon ääri viivat pareittain ja väritetään uimapukualue (<30 min.)**

SUOSITUKSET:

- Tuokioiden pienryhmissä kannattaa olla ryhmän tarpeiden mukaan 5-7 lasta.
- Pienryhmät kannattaa koota lasten tarpeet ja haasteet huomioiden (ikä- ja/tai kehitys-
taso, pedagoginen/rakenteellinen tuki)
- Toisesta kasvattajasta on hyötyä tuokiolla (materiaalien jako, kurinpito, keskustelu)
- Opettaja valitsee puheeksi ottamisen korteista ryhmän lasten tarpeisiin sopivimmat.
- Kannattaa valikoida etukäteen kortit näytettäväksi peräjälkeen (esim. copy-paste-avulla)
erilliseen tiedostoon, ettei niitä tarvitse etsiä/selata lasten läsnä ollessa.
- Kahta toimintaa ei välttämättä kannata yhdistää, esim. keskustelu samalla kuin piirretään
(elleivät lapset itse aloita sitä).
- Kiinnitä erityistä huomiota tuokion aikataulutukseen. Jaa tarpeen mukaan toimintoja eri
aikoihin/päiviin, mutta muista sitoa ne kehotunnekasvatukseen (miksi tehdään?)
- Kiinnitä tarpeen mukaan huomiota pienryhmäläisten rajoittuneeseen kykyyn keskittyä. On
parempi, että tuokiolla on ”löysää” kuin että se on liian täyteen pakattu.

Puheeksi ottamisen kortit sekä ohjeet ja vinkkejä niiden käsittelyyn ladattavana:

<https://www.vaestoliitto.fi/ajankohtaista/puheeksi-ottamisen-kortit-ammattilaisille/>

Pikku Kakkosen ja Väestöliiton kehotunnevideot löytyvät osoitteesta:

<https://yle.fi/aihe/artikkeli/2019/06/05/pikku-kakkosessa-annetaan-kaikille-kehon-osille-nimi-ja-opetellaan>

Kehonkuva ja turvataitotuokio 3-5-vuotiaille

tarvikkeet: tietokone ja iso näyttö tai monitoimitaulu, värityskuvat ja värikyniä/-liituja
tila: rauhallinen, ei liian suuri, ei häiriötekijöitä näkövälillä/saatavilla, jokaisella lapsella istu-
 mapaikka ja mahdollisuus työskentelyyn pöydän äärellä

- **Esitellään aihe**
- **Keskustellaan Väestöliiton puheeksi ottamisen korttien avulla (<15 min.)**
 Esim. sukupuolten moninaisuus ja lisääntyminen
 Kaikki kehot ovat hyväksytyjä ja samanarvoisia!
- **Harjoitellaan El:n sanomista reippaasti ja kovaan ääneen (<5 min.)**
- **Katsotaan Pikku Kakkosen kehotunnevideot ja keskustellaan niistä (<15 min.):**
 Kosketuksen sääntö
 Uimapukusääntö
 Nimetään ihmiskehon eri osat
- **Väritetään uimapuvut alastomille pojalle ja tytön vartalolle (liite 6) (<15 min.)**

SUOSITUKSET:

- Tuokioiden pienryhmissä kannattaa olla ryhmän tarpeiden mukaan 5-7 lasta.
- Pienryhmät kannattaa koota lasten tarpeet ja haasteet huomioiden (ikä- ja/tai kehitystaso, pedagoginen/rakenteellinen tuki).
- Erityisesti pienten ryhmäläisten kanssa kannattaa kuulostella herkällä korvalla minkälaista tietoa he ovat sillä hetkellä valmiita vastaanottamaan.
- Toisesta kasvattajasta on hyötyä tuokiolla (materiaalien jako, kurinpito, keskustelu).
- Opettaja valitsee puheeksi ottamisen korteista ryhmän lasten tarpeisiin sopivimmat.
- Kannattaa valikoida etukäteen kortit näytettäväksi peräjälkeen (esim. copy-paste-avulla) erilliseen tiedostoon, ettei niitä tarvitse etsiä/selata lasten läsnä ollessa.
- Kahta toimintaa ei välttämättä kannata yhdistää, esim. keskustelu samalla kuin piirretään (elleivät lapset itse tee aloitetta).
- Kiinnitä erityistä huomiota tuokion aikataulutukseen. Jaa tarpeen mukaan toimintoja eri aikoihin/päiviin, mutta muista sitoa ne kehotunnekasvatukseen (miksi tehdään?).
- Kiinnitä tarpeen mukaan huomiota pienryhmäläisten rajoittuneeseen kykyyn keskittyä. On parempi, että tuokiolla on ”löysää” kuin että se on liian täyteen pakattu.

Puheeksi ottamisen kortit sekä ohjeet ja vinkkejä niiden käsittelyyn ladattavana:
<https://www.vaestoliitto.fi/ajankohtaista/puheeksi-ottamisen-kortit-ammattilaisille/>

Pikku Kakkosen ja Väestöliiton kehotunnevideot löytyvät osoitteesta:
<https://yle.fi/aihe/artikkeli/2019/06/05/pikku-kakkosessa-annetaan-kaikille-kehon-osille-nimi-ja-opetellaan>